

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2018

Martina Navrátilová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Martina Navrátilová

**Integrace a transnacionální praktiky
bosenských imigrantek ve Švédsku**

Bakalářská práce

Praha 2018

Autor práce: **Martina Navrátilová**

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Žíla, PhD.**

Rok obhajoby: **2018**

Bibliografický záznam

NAVRÁTILOVÁ, Martina. *Integrace a transnacionální praktiky bosenských imigrantek ve Švédsku*. Praha, 2018. 57 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Ondřej Žíla, PhD.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zaměřuje na imigrantky z Bosny a Hercegoviny, které od 90. let žijí trvale ve Švédsku. Cílem práce je zkoumat integraci bosenských imigrantek a vliv, který na ni mají transnacionální praktiky. Analýza tématu je založena na rozhovorech s osmi vybranými ženami. Jejich výpovědi jsou konfrontovány s odbornou literaturou a novinovými články na téma bosenské diaspory ve Švédsku a transnacionalismu. Výzkum se zaměřuje na tyto oblasti: začlenění do pracovního trhu, znalosti švédštiny, transnacionální praktiky, ženskou otázku a zhodnocení úspěšnosti integrace. Komparace rozhovorů s literaturou dokazuje kvalitní integraci bosenských žen do švédské společnosti. Toto přisuzují samotné ženy i odborná literatura jejich evropskému původu a podobnosti bosenské a švédské kultury a vzdělávacího systému. Zkoumané transnacionální praktiky nepředstavují pro integraci problém, ale u mladších žen často vytvářejí novou „bosensko-švédskou“ identitu. Z rozhovorů vyplývá, že ženy-imigrantky jsou citlivé na svou dobrou pověst, kterou si velmi pečlivě budují v rámci svých spolků propagujících bosenskou kulturu. Významný vliv má na ženy i mateřství a výchova dětí, aby nezapomněly na své kulturní dědictví. Bosenské imigrantky taktéž naprosto odmítají jakékoli nacionalisticky laděné spory, v čemž se podle svých slov nejvíce liší od mužů.

Abstract

This thesis focuses on female immigrants from Bosnia and Herzegovina who have resided in Sweden since the 1990s. The aim of the thesis is to analyze their integration in Sweden and the influence of transnational practices on their integration. The analysis is based on semi-structured interviews with eight Bosnian women. The results of the interviews are confronted with scholarly literature and newspaper articles on Bosnian integration in Sweden and transnationalism. The areas of focus are: labor market, the knowledge of Swedish language, transnational practices, the specificities of being a female immigrant

and finally the evaluation of why Bosnians are integrated so well in Sweden. The quality of integration was proven very high and the immigrants themselves, as well as the literature, attribute it to the European origin of Bosnians, especially in terms of cultural and educational closeness. The transnational practices were not proven to be an obstacle to integration, they do however create a new “Bosnian-Swedish” identity for younger women. Female immigrants seem to be keener on building a good perception of the Bosnian diaspora and its culture, which they present in several ways in Bosnian organizations. Bosnian women are also influenced by motherhood and they try to raise their children so that they do not forget their cultural heritage. Finally, the research proves that Bosnian female immigrants are strictly against any sort of ethnic or nationalist conflicts, which makes them different from Bosnian men.

Klíčová slova

imigrantky, integrace, transnacionalismus, bosenská diaspora, Švédsko, ženská otázka

Keywords

women immigrants, integration, transnationalism, Bosnian diaspora, Sweden, female emancipation

Rozsah práce: 72 567 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 10. 5. 2018

Martina Navrátilová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce PhDr. Ondřeji Žílovi, PhD. za trpělivost, vstřícný přístup a cenné rady. Dále děkuji své rodině za podporu při studiu. Tusen tack alla kvinnor som har pratat med mig om deras nya liv i Sverige. Ni är underbara och otroligt starka.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Martina Navrátilová

E-mail:

navratilova.martiina@seznam.cz

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

LS 2016/2017

Semestr a školní rok ukončení práce:

LS 2017/2018

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. David Emler, PhD.

Vedoucí práce:

PhDr. Ondřej Žíla, PhD.

Název práce:

Integrace a transnacionální praktiky bosenských imigrantek ve Švédsku

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Tématem práce jsou bosenské emigrantky ve Švédsku a jejich integrace v této zemi, považovaná za nejúspěšnější mezi uprchlickými skupinami, a vliv transnacionálních praktik na integraci v nové zemi. Práce zahrnuje období od 90. let do současnosti. V úvodu práce vymezují pojmy a zásadní témata, jimiž se práce zabývá. Jedná se o začlenění žen do pracovního trhu a znalosti švédštiny; transnacionální praktiky bosenských žen a jejich vliv na integraci ve Švédsku; specifika žen-imigrantek v procesu integrace; a příčiny úspěchu bosenských imigrantů. Stanovené aspekty integrace jsou zkoumány pomocí polostrukturovaných rozhovorů s vybranými bosenskými imigrantkami žijícími ve Švédsku od 90. let a komparací jejich výpovědí s dosavadní odbornou literaturou na toto téma.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původně předpokládané téma práce bylo příliš široké. Při předběžné přípravě na rozhovory s bosenskými ženami ve Švédsku jsem definovala oblasti, kterým se práce bude věnovat.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Úvod

Teoretická část:

Metodologie, výběr respondentek a kritika literatury

Historický kontext - Válka v Bosně a Hercegovině

Transnacionalismus, bosenská diaspora a imigrace do Švédska

Analytická část:

Integrace bosenských žen ve Švédsku: pracovní trh a znalosti švédského jazyka

Transnacionální praktiky bosenských žen

Ženská otázka při integraci

Příčiny úspěchu bosenské diaspory ve Švédsku

Závěr

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

Efendić, Negra. "Bosniers integration skicker ut – gåta för forskare." Svenska Dagbladet, 14.

9. 2016. <https://www.svd.se/forskare-soker-svar-i-bosniers-integration>.

Faist, Thomas. "Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?" In *Diaspora and Transnationalism*, ed. Rainer Bauböck and Thomas Faist, 9–34. Amsterdam: University of Amsterdam Press, 2010.

Franz, Barbara. "Bosnian refugee women in (re)settlement: gender relations and social mobility." *Feminist Review* 2003, 73: 86–103.

Halilovich, Hariz. "Trans-Local Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Diaspora." *International Migration* 50, 1 (2012): 162–178.

Kostić, Roland. "Exploring Trends in Transnational Practices of Conflict-Generated Migrants: Bosnians in Sweden and their Activities towards Bosnia and Herzegovina." *Migration from Bosnia and Herzegovina*, 35–45. Staženo 12. 2. 2018. <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Istrazivanja/default.aspx?id=3695&langTag=bs-BA>.

Likic-Brboric, Branka and Li Bennich-Björkman. "Swedish Exceptionalism Revisited: The Case of Socio-Economic and Political Integration of Immigrants from Bosnia and Herzegovina in the 1990s." *Migration from Bosnia and Herzegovina*, 45–55. Staženo 12. 2. 2018. <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Istrazivanja/default.aspx?id=3695&langTag=bs-BA>.

Nandorf, Tove. "Ny rapport: Flyktingar från Bosnien en framgångssaga." *Dagens Nyheter*, 14. 9. 2016. <https://www.dn.se/ekonomi/ny-rapport-flyktingar-fran-bosnien-en-framgangssaga/>.

Povranović Frykman, Maja. "Views from Within: Bosnian Refugees' Experience Related to their Employment in Sweden." In *Resettled and Included. Employment Integration of Resettled Refugees in Sweden*. ed. Pieter Bevelander et al., 81–128. Malmö: Holmbergs, 2009.

Slavnić, Zoran. "Conflicts and Inter-ethnic Solidarity: Bosnian Refugees in Malmö." In *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, 263–279. Farnham: Ashgate, 2011.

Valenta, Marko and Sabrina P. Ramet. "Bosnian Migrants: An Introduction." In *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta and Sabrina P. Ramet, 1–23. Farnham: Ashgate, 2011.

Valenta, Marko and Zan Strabac. "Transnational Ties and Transnational Exchange." In *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta and Sabrina P. Ramet, 163–183. Farnham: Ashgate, 2011.

Podpis studenta a datum

3. 5. 2018

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí bakalářského semináře

Garant oboru

Obsah

ÚVOD.....	2
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	4
1.1 METODOLOGIE	4
1.2 VÝBĚR RESPONDENTEK	5
1.3 KRITIKA LITERATURY.....	6
2 KONTEXT.....	10
2.1 VÁLKA V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ	10
2.2 BOSENSKÁ DIASPORA	12
2.3 BOSENSKÝ TRANSNACIONALISMUS.....	14
2.4 IMIGRACE DO ŠVÉDSKA PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	16
2.5 IMIGRACE DO ŠVÉDSKA Z BOSNY A HERCEGOVINY	17
3 ANALYTICKÁ ČÁST	20
3.1 ZAČLENĚNÍ DO PRACOVNÍHO TRHU	20
3.2 ZNALOSTI ŠVÉDŠTINY.....	25
3.3 TRANSNACIONÁLNÍ PRAKTIKY BOSENSKÝCH ŽEN	26
3.4 ŽENSKÁ OTÁZKA	30
3.5 PŘÍČINY ÚSPĚŠNÉ INTEGRACE BOSENSKÝCH IMIGRANTŮ	33
ZÁVĚR.....	38
SUMMARY	40
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
WEBOVÉ ZDROJE.....	45

Úvod

Nejčtenější deník ve skandinávských zemích *Aftonbladet* vydal 3. října 2014 článek nazvaný „*Aida uprchla před válkou – teď se stala nejmladší švédskou ministryní,*“ pojednávající o Aidě Hadzialic, která během války v Bosně a Hercegovině utekla s rodiči do Švédska.¹ Právě tato žena se v roce 2014 stala ve svých 27 letech nejmladší ministryní v dějinách Švédského království a také první muslimkou působící ve švédské vládě.

Švédsko se na začátku 90. let 20. století, v době příchodu bosenských válečných uprchlíků, potýkalo s ekonomickou krizí. Krize navíc vedla k růstu populismu v podobě strany *Ny Demokrati* (Nová demokracie) vymezující se proti imigraci. Švédové přesto zachovali vstřícnou politiku vůči Bosňanům i jiným válečným uprchlíkům z bývalé Jugoslávie, například udělili příchozím takřka ihned trvalý pobyt.² Nejen exministryně Hadzialic, ale i další Švédky bosenského původu se dokázaly prosadit ve švédské společnosti. Bosenští imigranti jsou považováni švédskými vědci i médií za nejlépe integrovanou skupinu obyvatel cizího původu.³

Cílem této práce je zhodnotit úspěšnost integrace bosenských imigrantek do švédské společnosti a vliv, který mají na integraci transnacionální praktiky. Analýza současného stavu poznání o bosenské diaspoře ve Švédsku je konfrontována se zkušenostmi bosenských žen, které představuje můj výzkum. Zkoumáno je údajné bezproblémové zařazení do pracovního trhu, znalosti švédského jazyka, transnacionální praktiky bosenských žen, rozdíly mezi muži a ženami při integraci, a nakonec příčiny úspěšnosti integrace Bosňanů.

Ženy byly jako objekt zájmu této práce vybrány, jelikož ženská otázka je pro mě zásadním tématem, kterému jsem se věnovala i v dřívějších pracích a na studiích ve Švédsku. Ženy cizího původu jsou často zmiňovány ve švédských médiích jako málo

¹ Anette Holmqvist a Karin Östman, “Aida flydde krig – nu är hon Sveriges yngsta minister,” *Aftonbladet*, 3. 10. 2014, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/article19639968.ab>.

² Maja Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees’ Experience Related to their Employment in Sweden,” in *Resettled and Included. Employment Integration of Resettled Refugees in Sweden*, ed. Pieter Bevelander et al. (Malmö: Holmbergs, 2009), 83–85.

³ Např. Negra Efendić, “Bosniers integration skicker ut – gåta för forskare,” *Svenska Dagbladet*, 14. 9. 2016, <https://www.svd.se/forskare-soker-svar-i-bosniers-integration.>; Tove Nandorf, “Ny rapport: Flyktingar från Bosnien en framgångssaga,” *Dagens Nyheter*, 14. 9. 2016, <https://www.dn.se/ekonomi/ny-rapport-flyktingar-fran-bosnien-en-framgangssaga/>.

začleněné do společnosti, s vysokou nezaměstnaností.⁴ To se bosenských žen netýká, ale přesto se domnívám, že je vhodné se jim také věnovat a identifikovat příčiny, proč jsou právě ony podle švédského standardu integrovány tak kvalitně. Kromě feministického aspektu byly ženy vybrány kvůli předpokládané větší ochotě ke komunikaci se mnou.

Práce je limitována skutečností, že většina odborných textů se zabývá bosenskou diasporou jako celkem a odpovědi respondentek jsou proto testovány na analýzách týkajících se všech bosenských imigrantů. Všechny ženy měly podobné zázemí a jako aktivní členky spolků měly zájem propagovat bosenskou kulturu, což u imigrantů není samozřejmé. Vzhledem k tomu, že navíc počet respondentek nebyl příliš vysoký, mé závěry nelze v žádném případě generalizovat.

Text je rozdělen do tří částí. V první části se věnuje metodologii, definici zásadních pojmů, výběru respondentek pro výzkum a kritice využití literatury. V druhé části se zaměřuje na historický kontext: válku v Bosně a Hercegovině, bosenskou diasporu a imigraci do Švédska. Blíže jsou rovněž přiblíženy transnacionální praktiky, jimiž se zabývá analytická část této práce. Těžiště práce spočívá v její třetí části, kde je provedena komparace hypotéz a teorií obsažených v literatuře s rozhovory s bosenskými ženami žijícími ve Švédsku. Otázky byly připraveny na základě předběžné analýzy zpracovávané literatury.

⁴ Pär Karlsson, "Invandrarkvinnor enda gruppen där arbetslösheten ökar," *Aftonbladet*, 29. 11. 2017, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/dd5yoO/invandrarkvinnor-enda-gruppen-dar-arbetslosheten-okar>.

1 Teoretická část

1.1 Metodologie

Tato práce se zaměřuje na bosenské imigrantky ve Švédsku, na jejich zkušenosti v nové zemi a jejich identitu po emigraci. Je proto nutné definovat dva pojmy, jimiž se práce zabývá, *transnacionalismus* a *integraci*.

V knize *Diaspora and Transnationalism* definuje Thomas Faist transnacionalismus dvojitým způsobem: v úzkém slova smyslu se jedná o „trvalé vazby migrantů napříč zeměmi“ a v širším slova smyslu o „nejen komunity migrantů, ale také všechny možné sociální formace, např. skupiny či organizace, jež se transnacionalismem zabývají“.⁵ Faist také naznačuje, že pojem transnacionalismus se často zaměňuje s pojmem diaspora, který je však „více politizovaný, zatímco transnacionalismus není tolik přítomen ve veřejné debatě.“⁶ Transnacionalismus podle Faista označuje mimo jiné „solidaritě s krajany, politickou participaci v původní i nové zemi, ..., transfer kulturních zvyků a praktik.“⁷ Hariz Halilovich v článku *Trans-Local Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Diaspora* o bosenské diaspoře upozorňuje, že „v kontrastu a také v reakci na násilné vyhnání ze země si většina bosenské diaspory udržela silné rodinné a jiné ‚neformální‘ vazby s Bosňany v nových zemích a také v Bosně a Hercegovině.“⁸

Dalším konceptem, který je nutné pro potřeby práce definovat, je švédské pojetí pojmu *integrace*. V roce 1997 přijal švédský parlament zákon nastolující novou „integrační“ politiku namísto politiky „imigrační“. Tento zákon definuje „rovná práva, povinnosti a možnosti pro všechny, bez ohledu na etnický a kulturní původ.“⁹ Základním rysem integrace ve Švédsku je začlenění do pracovního trhu a s ním spojené kurzy švédštiny.¹⁰ Jiné formy integrace nejsou státem ovlivňovány ani vyžadovány (např. testy kvůli získání občanství). V současné době „pouze nově příchozí, nezápádního původu,

⁵ Thomas Faist, „Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?“ in *Diaspora and Transnationalism*, ed. Rainer Bauböck a Thomas Faist (Amsterdam: University of Amsterdam Press, 2010), 9.

⁶ Ibid., 11.

⁷ Ibid.

⁸ Hariz Halilovich, „Trans-Local Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Diaspora,“ *International Migration* 50, č. 1 (2012): 162.

⁹ „Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrationspolitik,“ Regeringen, staženo 30. 4. 2018, <http://www.regeringen.se/contentassets/6cf1db3cc2254ab8a3e70038272f09e4/sverige-framtiden-och-mangfalden---fran-invandrapolitik-till-integrationspolitik>, 15–24.

¹⁰ Anja Wiesbrock, „The Integration of Immigrants in Sweden: a Model for the European Union?“ *International Migration* 49, č. 4 (2011): 53.

kterí se nezvládnou začlenit do pracovního trhu a nesdílejí liberální hodnoty, jsou vnímáni jako ti, kteří potřebují integraci, a kteří nejsou „švédští“.¹¹

Pro účely práce byl použit kvalitativní výzkum prostřednictvím návštěvy vybraného bosenského ženského spolku a provedením polostrukturovaných rozhovorů s jeho členkami. Kvalitativní výzkum lépe odpovídá zkoumání jevů, na něž jsem se v práci chtěla zaměřit. Výhody spočívají v možnosti výzkumu v „normálním“ prostředí či velmi podrobném popisu a vzhledu do problematiky. Nevýhody vidí Hendl především v obtížnosti testování hypotéz proti výsledkům výzkumu či nemožnosti zobecnit závěry výzkumu na populaci a do jiného prostředí.¹² V případě kvalitativního výzkumu si badatel tvoří se subjektem těsnější vztah, což bylo podle mého mínění nezbytné pro to, abych získala odpovědi na své otázky, které lze považovat za osobní. Nutno poznamenat, že se otázky s přibývajícím počtem rozhovorů měnily podle odpovědí.¹³

Polovina rozhovorů byla uskutečněna v sídle spolku *Sedef-Kvinnosällskap Malmö*, kam mě pozvala na návštěvu jeho předsedkyně. Tato návštěva mi posloužila pro lepší poznání toho, jak podobné spolky v praxi fungují a čemu se věnují. Jeden rozhovor proběhl ve studentské kavárně v Uppsale. Další rozhovory jsem prováděla z České republiky prostřednictvím Skype nebo FaceTime. Všechny rozhovory trvaly od 45 do 90 minut a byly vedeny ve švédštině, neboť ne všechny ženy hovořily anglicky dostatečně dobře, aby se vyjádřily na komplexní témata.

Před samotným rozhovorem byly všechny respondentky seznámeny s tématy, jež jsou v práci zkoumány a bylo jim vysvětleno, proč jsem tato témata na základě předběžné analýzy literatury a předchozího studia vybrala. S respondentkami jsem se domluvila, že v této práci budou použity pro potřeby anonymizace jejich iniciály, i když žádná neměla problém s uvedením svého plného jména. Citace jednotlivých žen jsem přeložila do češtiny.

1.2 Výběr respondentek

Potenciální respondentky jsem hledala mezi bosenskou komunitou ve Švédsku. Počáteční zájem o toto téma mě přivedl k organizaci *Bosnien och Hercegovinas Kvinnoriksförbund*

¹¹ Leila Brännström, “Embodying the population: Five decades of immigrants/integration policy in Sweden,” *Nordisk juridisk tidsskrift* 38, č. 3 (2015): 58.

¹² Jan Hendl, *Kvalitativní výzkum* (Praha: Portál, 2016), 48.

¹³ Nigel King, “Using Interviews in Qualitative Research,” in *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*, ed. Catherine Cassel a Gillian Symon (London: SAGE Publications, 2004), 15.

(BHKRF; Společenství bosenskohercegovinských žen). Tato organizace sdružuje mnoho menších spolků, z nichž jsem některé oslovila na základě jejich aktivit podle webových stránek a také přístupnosti z Uppsaly, kde jsem studovala. Ozvaly se mi pouze reprezentantky spolků *Islamska Zajednica (IZ) Västerås* a *Sedef-Kvinnosällskap Malmö* a z tohoto důvodu jsou moje respondentky s jednou výjimkou Bosňáčky, i když takový vzorek nebyl původně v plánu. Všechny z nich žijí ve Švédsku od 90. let a přistěhovaly se buď během války, nebo těsně po ní. Nejmladší měla v době rozhovoru 24 let, nejstarší 68 let. K účasti na mém výzkumu je motivoval náš sdílený zájem o ženy-imigrantky.

Seznam respondentek (podle věku):

AD, 25, Bosňáčka, administrativní pracovnice, Malmö
 AG, 25, Bosňáčka, učitelka na prvním stupni, Malmö
 AK, 27, Bosňáčka, učitelka na prvním stupni, Malmö
 EĆ, 42, Bosňáčka, sociální pracovnice, Enköping
 FV, 49, Bosňáčka, učitelka na gymnáziu, Värnamo
 SN, 52, Bosňáčka, učitelka na gymnáziu, Stockholm
 RK, 64, Bosňáčka, učitelka v mateřské školce, Malmö
 JI, 68, „Jugoslávka“,¹⁴ podnikatelka v turismu, Malmö

Získávání respondentek představovalo velkou komplikaci a zabralo mnoho času. Bez odpovědi moji prosbu o rozhovor ponechaly spolky *Una Örebro*, *Djulistan Göteborg* či *Kvinna 99 Värnamo*. Také předsedkyně spolku *IZ Västerås* se přes svoji původní ochotu rozhodla, že rozhovor neposkytne. Bližší kontakt odmítla z obav, že by byl rozhovor veden směrem k válce.

1.3 Kritika literatury

Tato práce je postavena na rozhovorech, které jsem prováděla. Rozhovory slouží jako primární pramen práce. Sekundární literatura přímo na téma bosenských imigrantek ve Švédsku bohužel neexistuje. Zdá se, že bosenské imigrantky a uprchlice nebyly výzkumům podrobeny v takové míře jako jiné skupiny imigrantů a imigrantek žijících ve

¹⁴ JI byla po matce Bosňáčka a po otci Srbka. Sama označila za Jugoslávku a za svoji zemi původu považovala Jugoslávii.

Švédsku. Vycházela jsem proto z několika dílčích odborných knih a článků věnujících se Bosňanům jako celku bez ohledu na pohlaví.

Pro teoretické ukotvení práce byla využita úvodní kapitola knihy *Diaspora and Transnationalism, Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?* od Thomase Faista, který v ní definuje zásadní koncepty, diasporu a transnacionalismus. Na základě jeho definice jsou vymezeny oba pojmy, které jsou do jisté míry synonymní. Bosenskou diasporou a identitou se zabývá i Hariz Halilovich v článku *Trans-Local Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Diaspora*. Halilovich zkoumá identitu členů bosenské diaspory v Austrálii a všímá si hlavně organizací, jejichž členové pocházejí z jednoho místa v Bosně a Hercegovině. S takovým spolkem jsem se ve Švédsku nesetkala, přesto Halilovich poukazuje na několik důležitých prvků důležitých i pro můj výzkum, např. na etnickou solidaritu při zaměstnávání nových imigrantů.

Přímo bosenským transnacionalismem se zabývají také Valenta a Strabac v knize *The Bosnian Diaspora*. V kapitole *Transnational Ties and Transnational Exchange* identifikují některé rysy bosenského transnacionalismu, kterému jsem se věnovala také. Faist i Valenta a Ramet předkládají také otázku, jak prvky transnacionalismu ovlivňují integraci emigrantů v nové zemi. Jejich výzkumy naznačují, že integrace není transnacionálními praktikami ohrožena, často však vede ke vzniku nové identity, zejména u mladších generací.

Z *The Bosnian Diaspora* jsem použila i dvě případové studie zabývající se bosenskými imigranty ve Švédsku. Maja Povrzanović Frykman se v *Connecting Three Homelands: Transnational Practices of Bosnian Croats Living in Sweden* zaměřuje na bosenské Chorvaty, jimiž se sice v této práci přímo nezabývám, ale trendy zobrazené v této kapitole (vlastnění domu u pobřeží, návrat do Chorvatska za studiem) využiji k porovnání se zkušeností mých respondentek-Bosňáček. Kapitola od Zorana Slavniće *Conflicts and Inter-ethnic Solidarity: Bosnian Refugees in Malmö* byla zásadní pro můj výzkum specifik imigrantek oproti imigrantům. Slavnić zmiňuje etnické konflikty, které často končí až fyzickými potyčkami. Na takové chování mé respondentky často upozorňovaly a vnímaly ho jako poškození dobré pověsti bosenských imigrantů ve Švédsku.

Důležitými zdroji pro tuto práci jsou i dvě stati vypracované v rámci projektu bosenského Ministerstva pro lidská práva a uprchlíky. Pro porovnání transnacionálních praktik u respondentek jsem využila článek Rolanda Kostiće *Exploring Trends in Transnational Practices of Conflict-Generated Migrants: Bosnians in Sweden and their*

Activities towards Bosnia and Herzegovina. Kostić vypracoval dotazník, na jehož základě zkoumal čtyři různé oblasti transnacionálních praktik: politické aktivity, sociální a kulturní aktivity, každodenní ekonomické aktivity (vlastnění domu a posílání remitencí) a profesionální ekonomické aktivity (investice, cesty do Bosny a Hercegoviny za prací, obchod s bosenskými partnery). Na tomto dotazníku je vzhledem k povaze mého vzorku cenné, že Kostić rozlišuje mezi Bosňáky, Srby, Chorvaty a Jugoslávci. Díky tomuto rozdělení mohou přesněji porovnat odpovědi svých respondentek oproti jejich vlastní etnické skupině. Srovnání s Kostićovým výzkumem považují za validní také proto, že v jeho průzkumu tvořily ženy až 42,5 %.¹⁵ Druhým zásadním článkem z tohoto projektu je *Swedish Exceptionalism Revisited: The Case of Socio-Economic and Political Integration of Immigrants from Bosnia and Herzegovina in the 1990s* od Branky Likic-Brboric a Li Bennich-Björkman. Studie kriticky zhodnocuje ekonomickou a politickou integraci bosenských imigrantů ve Švédsku. Likic-Brboric a Bennich-Björkman si všimají rozdílu mezi proklamovanou švédskou strategií integrace a skutečnými zkušenostmi respondentů v jejich výzkumu při získávání práce. Autorky v tomto případě pracovaly s menším vzorkem (12 osob), z nichž byly jen 4 ženy.

Likic-Brboric a Bennich-Björkman částečně vycházejí ze závěrů Maji Povrzanović Frykman z *Views from Within: Bosnian Refugees' Experience Related to their Employment in Sweden*. Povrzanović Frykman se v něm věnuje zkušenostem bosenských imigrantů (z 35 respondentů bylo 19 žen) se získáváním práce po příchodu do Švédska.¹⁶ Analyzuje např. problematiku post-traumatických stresových poruch na nový život imigrantů ve Švédsku, etnickou solidaritu imigrantů či jejich vysoké ambice. Autorka v něm tak zohlednila všechny aspekty pracovní integrace, kterými se zabývám ve svém výzkumu.

Objektem zájmu této práce jsou ženy, jimž se literatura příliš nevěnuje. Jediným relevantním článkem na téma „bosenské ženy“, s nímž pracuji, je článek Barbary Franz *Bosnian refugee women in (re)settlement: gender relations and social mobility* o bosenských imigrantkách ve Vídni a v New Yorku. Franz se zaměřuje na jejich vnímání ženské role, ale také na jejich zapojení do pracovního trhu. Závěry Franz ukazují, že ženy

¹⁵ Roland Kostić, “Exploring Trends in Transnational Practices of Conflict-Generated Migrants: Bosnians in Sweden and their Activities towards Bosnia and Herzegovina,” *Migration from Bosnia and Herzegovina*, staženo 12. 2. 2018, <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Istrazivanja/default.aspx?id=3695&langTag=bs-BA>, 39.

¹⁶ Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees' Experience Related to their Employment in Sweden,” 88.

získávaly práci velmi těžce a často neoficiálně, a zároveň si udržely roli podřízenou mužům. Článek je sice již 15 let starý, nicméně porovnání závěrů mého výzkumu s výzkumem Franz je zásadní pro ilustraci toho, jak švédská společnost bosenské ženy ovlivnila.

Kromě odborné literatury jsem pracovala i s novinovými články, v nichž se o úspěšnosti bosenské diaspory ve Švédsku psalo. Články jsem čerpala především ze dvou největších deníků v zemi, liberálních *Dagens Nyheter* (DN) a konzervativního *Svenska Dagbladet* (SvD). Ilustrovat vliv těchto médií na švédskou veřejnost lze na datech serveru *Medievärlden*, podle nichž čte DN denně okolo 1 200 000 lidí a SvD zhruba 900 000 lidí.¹⁷ Diskurzivní analýzu článků obou novin na téma integrace provedl Filip Hellström z univerzity v Uppsale. Jeho výzkum se věnuje třem obdobím (1974, 1995 a 2015). Podle jeho závěrů je DN k imigrantům méně kritický a zastává názor, že „problém [imigrace] se týká celé společnosti a ta musí výzvě čelit jako taková.“¹⁸ V souvislosti s uprchlíky DN více obhajuje humanitární důvody pro jejich přijímání. SvD naproti tomu v 90. letech zmiňoval jako řešení uzavření švédských hranic. SvD více informuje o kriminalitě, která je s imigranty spojovaná.¹⁹ Je proto zajímavé, že články na téma úspěšné bosenské imigrace byly v obou denících psány stejným stylem s pozitivními konotacemi.

Číselné údaje o švédské populaci čerpám z dat *Statistiska centralbyrån* (Centrální statistický úřad; SCB) a *Migrationsverket* (Migračního úřadu).

¹⁷ Mikael Marklund, “Svenska Dagbladet bäst i klassen på digital räckvidd,” *Medievärlden*, 16. 6. 2016, <https://www.medievarlden.se/2016/06/svenska-dagbladet-bast-i-klassen-pa-digital-rackvidd/>.

¹⁸ Filip Hellström, “Föränderliga idéutrymmen: En studie av dominerande föreställningar om invandring som utmaning uttryckt i Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter under åren 1974, 1995 och 2015” (Bc. práce, Uppsala universitet, 2016), 31–32.

¹⁹ *Ibid.*, 30.

2 Kontext

2.1 Válka v Bosně a Hercegovině

Po smrti Josipa Broze Tita v roce 1980 nastalo v Jugoslávii období politické nestability, což nakonec vedlo k rozpadu jugoslávské federace. Naprosto katastrofální důsledky měl rozpad Jugoslávie na jednu z jugoslávských republik Bosnu a Hercegovinu, v níž mezi lety 1992–1995 proběhla občanská válka. Hlavní příčiny konfliktu souvisejí s národnostním pnutím, které bylo v Bosně a Hercegovině přítomné a které se při rozpadu Jugoslávie stalo jednou z hlavních určujících sil. Spory byly podpořeny rozsáhlou propagandou vedenou každou ze stran, především prostřednictvím médií.²⁰ Dalším důvodem ke konfliktu byla neschopnost a neochota politických lídrů se shodnout na podobě budoucího samostatného státu. Velkou roli sehrál také fakt, že Muslimové (od roku 1993 Bosňáci) by díky vyšší porodnosti brzy vytvořili více než polovinu obyvatel země a bosenská vedení mělo představu o vytvoření Bosny a Hercegoviny jako muslimského centra regionu.²¹ S tím ostře kontrastovala představa politických představitelů bosenských Srbů a Chorvatů, že se jimi obydlené části Bosny a Hercegoviny připojí k národním republikám. Navíc kvůli ideám komunistického vedení nebyla v Bosně systematicky tvořena bosenská identita a „smíšeného původu“ bylo jen 5,5 % obyvatel Bosny a Hercegoviny (považující se za Jugoslávce).²² Z těchto důvodů bylo pro politické lídry jednotlivých národností relativně snadné pomocí rozsáhlé propagandy obrátit příslušníky jednotlivých etnik proti sobě.

Evropská společenství požadovala jako podmínku uznání samostatnosti Bosny a Hercegoviny celorepublikové referendum. To se uskutečnilo 29. února a 1. března 1992 a pro nezávislost se vyslovilo 63,4 % obyvatel (Srbové většinou nehlasovali).²³ Na

²⁰ Tarik Jusić, “Media Discourse and the Politics of Ethnic Conflict: The Case of Yugoslavia,” in *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other*, ed. Pål Kolstø (Farnham: Ashgate, 2009), 21–38.

²¹ Ladislav Hladký, “Bosna a Hercegovina,” in *Dějiny jihoslovanských zemí*, ed. Lubomíra Havlíková et al. (Praha: NLN, 2009), 628.

²² “Stanovništvo r. BiH prema izjašnjenju o nacionalnoj pripadnosti po popisu 1991. godine,” Federalni zavod za statistiku, staženo 22. 3. 2018, <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, 10.

²³ “The Referendum on Independence in Bosnia-Herzegovina,” Commission on Security and Cooperation in Europe, staženo 12. 2. 2018, https://web.archive.org/web/20110522132353/http://csce.gov/index.cfm?FuseAction=UserGroups.Home&ContentRecord_id=250&ContentType=G&ContentRecordType=G&UserGroup_id=5&Subaction=ByDByD, 10, 19.

základě referenda byla 3. března 1992 vyhlášena nezávislost Bosny a Hercegoviny.²⁴ Po vyhlášení samostatné Bosny a Hercegoviny vypukly první ozbrojené střety. Kromě Muslimů, Srbů a Chorvatů se do války zapojilo mnoho různých skupin, např. neevropských muslimských dobrovolníků či paramilitantní organizace, které byly často zodpovědné za válečné zločiny, zejména proti civilistům.²⁵ Za války působily v zemi jednotky OSN UNPROFOR, které dohlížely na šest tzv. bezpečných zón v zemi, tj. na města Bihać, Goražde, Sarajevo, Srebrenica, Tuzla a Žepa, a jednotky NATO, působící v zemi po boku jednotek UNPROFOR.²⁶ V závěru války se jednotky NATO podílely na porážce Srbů, mimo jiné díky operaci *Deliberate Force* (Rozhodná síla), kdy v srpnu 1995 bombardovaly srbské cíle.²⁷

Během bojů probíhala neustále vyjednávání o nové podobě státu, která však nikam nevedla, navrhovaná řešení vždy některá ze stran odmítla. V roce 1994 vznikl návrh předložený zahraniční kontaktní skupinou na rozdělení území na bosensko-chorvatskou federaci a srbskou oblast v poměru 51:49.²⁸ Vedení bosenských Srbů s tímto nesouhlasilo a boje byly proto obnoveny v dubnu 1995 po doplnění zásob všemi stranami. V červenci 1995 padlo armádě Republiky srbské do rukou město Srebrenica, kde zavládla panika, nizozemští vojáci situaci nezvládli a příslušníci srbských jednotek pod vedením generála Mladiće brutálně vraždili prchající či zajaté muslimské muže.²⁹ Situace se obrátila v srpnu a září 1995 po mohutné ofenzivě chorvatské armády proti pozicím chorvatských Srbů v Krajině a vyhnání asi 200 000 lidí z dobyté oblasti.³⁰ V tomto momentu byli jediným problémem při cestě k míru bosenská Srbové, kteří byli tlačeni ke kapitulaci. Klid zbraní nastal v říjnu 1995 a mírová jednání v Daytonu začala 21. listopadu téhož roku.³¹ Na základě těchto jednání došlo k rozdělení území na původně míněných 51 % pro Bosňáky a Chorvaty, hlavní městem se stalo Sarajevo. Vlády obou entit získaly rozsáhlé

²⁴ Ibid., 20–1.

²⁵ “Foreign Fighters in History. Bosnia 1992,” Center for Strategic and International Studies, staženo 12. 2. 2018, <http://foreignfighters.csis.org/history/case-studies.html>.

²⁶ “Former Yugoslavia – UNPROFOR: United Nations Peacekeeping Operations,” UN, staženo 12. 2. 2018, http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.html.

²⁷ “Peace support operations in Bosnia and Herzegovina,” NATO, staženo 12. 2. 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52122.htm?selectedLocale=en.

²⁸ Hladký, “Bosna a Hercegovina,” 638.

²⁹ Hamza Karčić, “Remembering by resolution: the case of Srebrenica,” *Journal of Genocide* 17, č. 2 (2015): 202–3.

³⁰ Milan Perenčević a Jan Rychlík, “Vznik samostatného Chorvatska,” in *Dějiny Chorvatska*, ed. Milan Perenčević a Jan Rychlík (Praha: NLN, 2007), 391.

³¹ “Dayton Peace Agreement,” OSCE, staženo 29. 4. 2018, <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>.

pravomoci, zatímco centrální vláda funguje značně omezeně.³² Finální text mírové smlouvy byl podepsán dne 14. prosince 1995 v Paříži Alijou Izetbegovićem za Bosňáky, chorvatským prezidentem Franjo Tudjmanem a za srbskou stranu Slobodanem Miloševićem, prezidentem zbytkové SR Jugoslávie.³³

Během konfliktu dohromady přišlo o život asi 100 000 lidí, další byli těžce zraněni, tisíce lidí byly mučeny a mnoho žen znásilněno.³⁴ Opustit své domovy byly nuceny až 2 miliony lidí, část z nich odešla do zahraničí. Zhruba polovina se nevrátila, neboť kvůli naprosté devastaci infrastruktury nebylo kam, přestože návrat válečných uprchlíků byl jedním z hlavních cílů mezinárodního společenství. Evropská unie byla jednou z organizací, které podporovaly návrat uprchlíků do svých původních domovů, nejen zpět do své domoviny. Náklady hradila EU uprchlíkům vracejícím se do oblasti, v níž byli minoritou. Podpora bohatšího etnického složení měla zajistit budoucí mírové soužití všech etnických skupin.³⁵ Ze zahraničí se do země vrátilo podle údajů UNHCR asi 440 000 lidí, do svých původních domovů pak i díky západní pomoci 1 000 473 osob.³⁶ Mimo infrastrukturu je nutné zmínit i zničení bosenského kulturního dědictví a částečně i přírody, neboť mnoho oblastí v zemi zůstává zaminováno. Přesto, že se jedná celkově jen o 7,31 km², miny ohrožují okolo 500 000 obyvatel žijících v blízkosti daných lokalit.³⁷ Válka zůstává i mnoho let po jejím skončení v zemi aktuálně přítomná a neexistuje mnoho rodin, které nepoznamenala.

2.2 Bosenská diaspora

Termín diaspora se používá pro označení lidí žijících mimo svou zemi původu, ať už dobrovolně, nebo vynuceně. Původně termín sloužil k označení židovského obyvatelstva vyhnaného z Palestiny.³⁸

³² Ibid.

³³ Hladký, "Bosna a Hercegovina," 643.

³⁴ "Casualties of the 1990s War in Bosnia-Herzegovina: Estimated overall numbers of war-related casualties from Bosnia-Herzegovina in 1992–1995," ICTY, staženo 12. 2. 2018, <http://archive.iussp.org/members/restricted/publications/Oslo03/5-con-tabeau03.pdf>, 21.

³⁵ Richard Black, "Return and Reconstruction in Bosnia-Herzegovina: Missing Link, or Mistaken Priority?" *SAIS Review* 21, č. 2 (2001): 182–4.

³⁶ Rupert Colville a Vivian Tan, "Bosnia and Herzegovina welcomes over 1 million returnees," UNHCR, staženo 12. 2. 2018, <http://www.unhcr.org/news/latest/2004/9/414ffba4/bosnia-herzegovina-welcomes-1-million-returnees.html>.

³⁷ "Bosnia and Herzegovina Mine Situation May 2015," Bosnia and Herzegovina Mine Action Center, staženo 12. 2. 2018, http://www.bhmac.org/?page_id=747&lang=en.

³⁸ Faist, "Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?" 13.

V případě Bosňáků se jedná o relativně nový fenomén, neboť podstatná část obyvatel žijících nyní v zahraničí Bosnu a Hercegovinu opustila nedávno. Valenta a Ramet popisují tři vlny emigrací z Bosny a Hercegoviny.³⁹ První větší odchod obyvatel ze země nastal v 50.–70. letech, kdy země západní Evropy (Německo, Rakousko, ale i Švédsko) sháněly levnou pracovní sílu potřebnou pro rozvoj svých ekonomik. Tito takzvaní gastarbeiteři pracovali na postech, které nebyly pro místní dostatečně lukrativní a zároveň bylo třeba je obsadit. Gastarbeiterství bylo upraveno bilaterálními smlouvami. Současně s pracovní migrací do západních zemí odcházelo z Bosny a Hercegoviny v tomto období obyvatelstvo i do jiných svazových republik. Největší masa lidí ze země odešla v 90. letech v průběhu občanské války, až 1 200 000 lidí.⁴⁰ Cílové země byly v tomto případě sousední země (Slovinsko, Chorvatsko či SR Jugoslávie), země západní a severní Evropy (Německo, Rakousko, Švédsko) a mimoevropské země (USA a Austrálie). Třetí vlna imigrací nastala po válce a souvisí s jejími důsledky, často např. s nedostatkem volných pracovních míst v zemi. Cílovými zeměmi zůstávají sousední státy, Německo a Rakousko.⁴¹

Podle Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) populace Bosny a Hercegoviny poklesla z 4,3 milionů (1991) na 3 791 622 (2013).⁴² Odhady IOM také naznačují, že populace bude nadále stárnout i kvůli emigraci mladých lidí.⁴³ Podle údajů bosenského ministerstva pro lidská práva a emigraci IOM předpokládá, že mimo Bosnu a Hercegovinu žijí v současné době zhruba 2 miliony Bosňanů (údaj včetně druhé a třetí generace).⁴⁴

³⁹ Marko Valenta a Sabrina P. Ramet, "Bosnian Migrants: An Introduction," in *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet (Farnham: Ashgate, 2011), 2–3.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² "Preliminary results of the 2013 Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina," Agencija za statistiku BiH, staženo 26. 4. 2018, http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf.

⁴³ "Diaspora and Development of Bosnia and Herzegovina (2016–2020)," IOM in Bosnia and Herzegovina, staženo 24. 3. 2018, <https://bih.iom.int/sites/default/files/downloads/publications/Diaspora%20and%20Development%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>, 4.

⁴⁴ Ibid., 5.

2.3 Bosenský transnacionalismus

Valenta a Ramet zdůrazňují, že transnacionalismus je „obvykle spojen s procesy, během nichž si imigranti vytvářejí sociální sféry, které v sobě různými způsoby spojují jejich zemi původu a přijímající zemi.“⁴⁵ Další pojem spojený s transnacionalismem je transmigrace. Transmigrace podle Basch, Glick Schiller a Blanc-Santon označuje „proces, v němž imigranti vytvářejí a udržují síť sociálních vztahů propojující společnost jejich původu se společností jejich aktuálního pobytu.“⁴⁶ Transmigranti si „udržují rodinné, sociální, ekonomické, náboženské a politické vazby na zemi původu přes to, že emigrovali do nové země a stali se členy nové společnosti.“⁴⁷ Původní výzkumy naznačovaly, že transnacionální praktiky jsou spojeny s neúspěšným začleněním do nové země, nyní však převládá názor, že dobrá integrace do nové společnosti vede k transnacionálním aktivitám (např. z důvodu lepšího finančního zajištění).⁴⁸ Také Glick Schiller et al. odmítají, že by byli imigranti s transnacionálními vazbami „vykořenění“ (*uprooted*), ale vidí v transnacionálních praktikách naopak přínos pro integraci.⁴⁹

Valenta a Strabac na základě výzkumu Carlinga o kapverdské diaspoře v Nizozemsku rozlišují dva typy transnacionalismu: „transnacionalismus shora“ a „transnacionalismus zdola“.⁵⁰

V prvním případě se jedná o makroúroveň, o zákony týkající se diasporu na straně země původu a naopak o imigrační, azylové a naturalizační zákony v přijímající zemi (jejich význam byl značný např. pokud se uprchlíci z Bosny a Hercegoviny usadili v Německu a po válce se jich týkala repatriace). Jiným příkladem může být i to, jak jednotlivé státy řeší problematiku dvojího občanství. Na makroúrovni působí také mezinárodní organizace, bosenské nevládní organizace a korporace, které zprostředkovávají kontakty mezi Bosnou a Hercegovinou a různými přijímajícími zeměmi. Tyto skutečnosti ovlivňují zásadním způsobem i transnacionální aktivity jednotlivců.⁵¹

⁴⁵ Valenta a Ramet, „Bosnian Migrants: An Introduction,” 16.

⁴⁶ Nina Glick Schiller et al., „From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration,” *Anthropological Quarterly* 68, č. 1 (1995): 48.

⁴⁷ Georges Fouron a Nina Glick Schiller, „All in the Family: Gender, Transnational Migration and the Nation State,” *Identities* 7, č. 4 (2001): 543.

⁴⁸ Valenta a Ramet, „Bosnian Migrants: An Introduction,” 17.

⁴⁹ Glick Schiller et al., „From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration,” 48.

⁵⁰ Marko Valenta a Zan Strabac, „Transnational Ties and Transnational Exchange,” in *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet (Farnham: Ashgate, 2011), 163.

⁵¹ Valenta a Ramet, „Bosnian Migrants: An Introduction,” 16.

Naproti tomu transnacionalismus „na osobní úrovni“ se týká jednotlivců a sociálních interakcí mezi Bosňany žijícími v zahraničí a těmi, kteří zůstali v Bosně a Hercegovině. Vztahy na osobní úrovni jsou do jisté míry méně transparentní, protože interagující osoby nemají navzájem přehled o skutečnostech, kterým druzí čelí. Asymetrie se projevuje v různých případech jako prospěšná pro obě strany.⁵² Emigranti jsou nuceni pomáhat svým příbuzným nejen z morálních či empatických pohnutek, ale někdy proto, aby zabránili výčitkám ze strany svých blízkých žijících nadále v Bosně. Lidé žijící v Bosně a Hercegovině jsou stejně tak terčem podezření ze strany svých příbuzných, že peníze neutrácejí efektivně nebo že je požadovaná výše finančních prostředků (remitencí) neadekvátní.⁵³ Někteří imigranti také v zemích bývalé Jugoslávie investují, částečně se záměrem své investice (např. koupě domu u pobřeží v Chorvatsku či koupě auta kvůli usnadnění cestování) využít při dovolených. Návštěvy rodné země jsou nejzřetelnějším transnacionálním projevem imigrantů.⁵⁴

Některé transnacionální praktiky jsou zkoumány i v této práci. V rámci makroúrovně jsem se zabývala švédskou stranou, přístupem švédské vlády k bosenským uprchlíkům. V rozhovorech se tato část příliš nepromítla, zaměřila jsem se pouze na záležitosti občanství. Transnacionalismus na osobní úrovni byl pro můj výzkum důležitější, vztahem vybraných žen k Bosně a Hercegovině se zabývám podrobněji: hlavně návštěvami země a kontakty s příbuznými. Naproti tomu jsem se příliš nezabývala ekonomickými tématy souvisejícími s transnacionalismem: investicemi v zemi (např. zmíněné vlastnění domu či přímé investice do projektů v Bosně a Hercegovině), ani remitencemi, i když podle průzkumů posílá určitou sumu peněz do země alespoň jednou ročně až 78 % bosenských emigrantů.⁵⁵ Tato témata jsem se rozhodla vynechat proto, že mými respondentkami byly ženy, které podle svých slov neměly v rodné zemi příbuzenstvo závislé na příjmech ze západních zemí, proto remitence do Bosny a Hercegoviny neposílaly.

⁵² Valenta a Strabac, “Transnational Ties and Transnational Exchange,” 170–2.

⁵³ Valenta a Strabac, “Transnational Ties and Transnational Exchange,” 173–6.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Kostić, “Exploring Trends in Transnational Practices of Conflict-Generated Migrants: Bosnians in Sweden and their Activities towards Bosnia and Herzegovina,” 39.

2.4 Imigrace do Švédska po 2. světové válce

Švédsko bylo až do druhé světové války zemí s převažující emigrací. Díky neutralitě země během války však do země přišlo mnoho uprchlíků, především Židů a obyvatel pobaltských zemí.⁵⁶ V 50. letech nastal velký boom tzv. pracovní migrace, kdy přicházeli občané z jiných evropských států, mimo jiné také z bývalé Jugoslávie, za účelem zaplnění volných pracovních míst, která nebyla pro Švédy atraktivní.⁵⁷ Vzhledem ke krizi bydlení, pojištění a jiných aspektů sociálního státu způsobené velkým nárůstem počtu obyvatel byly švédské úřady nuceny imigraci na začátku 70. let omezit, např. začaly požadovat důkaz o tom, že daný imigrant bude provádět deklarovanou práci. Na druhou stranu však švédská vláda měla zájem podporovat propojení imigrantů se Švédskem, proto jim bylo např. umožněno volit v komunálních volbách i pokud nebyli švédskými občany.⁵⁸

Imigrace do Švédska mírně poklesla na přelomu 60. a 70. let, kdy sociálně demokratický kabinet začal prosazovat, aby byli imigranti zabezpečeni stejně jako rodilí Švédové. Kvůli naplnění tohoto cíle byly stanoveny kvóty na nově příchozí imigranty.⁵⁹ V této době zastávaly švédské úřady plně multikulturní myšlenku: bezvýhradně podporovaly identitu imigrantů. Jedním ze základních práv všech dětí bylo právo na výuku jejich rodného jazyka. Imigranti byli takto vyzýváni k udržení kontaktu se zemí původu.⁶⁰

V 80. letech začali do Švédska přicházet uprchlíci z mimoevropských zemí, kde vládly autoritativní režimy (např. z Chile, Iráku či ze Somálska).⁶¹ Podle údajů SCB přišlo v 80. letech do Švédska okolo 400 000 imigrantů (převážně ze zmíněných zemí). Následkem toho začali Švédové pocívat první problémy, hlavně při integraci do pracovního trhu, ať už kvůli nedostatečné kvalifikaci či rasismu ve firmách (běžným trendem byla např. změna příjmení z arabsky znějícího na švédské).⁶² Kromě tohoto problému musely švédské úřady také řešit přílišnou koncentraci skupin imigrantů. V této souvislosti přestalo Švédsko podporovat imigranty „jakožto kolektivní identitu... ale

⁵⁶ “Flyktingar och invandrare sedan 1930-talet i Sverige,” UNHCR, staženo 12. 2. 2018, http://www.motallaodds.org/factualweb/se/2.3/articles/1930_talet.html.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Karin Borevi, “Multiculturalism and welfare state integration: Swedish model path dependency,” *Identities: Global Studies in Culture and Power* 21, č. 6 (2014): 711.

⁵⁹ Ibid., 709.

⁶⁰ Charles Westin, “Young People of Migrant Origin in Sweden,” *The International Migration Review* 37, č. 4 (2003): 988.

⁶¹ “Fakta om migration: Historik,” Migrationsverket, staženo 12. 2. 2018, <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Fakta-om-migration/Historik.html>.

⁶² Shahram Khorsravi, “White masks/Muslim Names: immigrants name-changing in Sweden,” *Race & Class* 53, č. 3 (2012): 70–75.

zaměřit se na jednotlivce a podporovat jejich integraci, aby se stali členy švédské společnosti.“⁶³

2.5 Imigrace do Švédska z Bosny a Hercegoviny

Během války v Bosně a Hercegovině se stalo Švédsko jednou z nejčastějších evropských destinací uprchlíků z konfliktu díky vstřícným podmínkám vůči imigrantům a také díky existující bosenské komunitě ve Švédsku vytvořené pracovními migranty. Již v roce 1991 přišlo do země 13 226 osob ze Spolkové republiky Jugoslávie, po vyhlášení samostatné Bosny a Hercegoviny v roce 1992 evidoval SCB 51 590 imigrantů ze země.⁶⁴ Švédské úřady nebyly na takový příliv lidí připraveny, země bojovala s uprchlickou krizí. Nadto bylo Švédsko zasaženo krizí ekonomickou, během níž sáhla konzervativní vláda výrazně na podobu sociálního státu a v plánu bylo také zavedení speciální kvóty na bosenské uprchlíky (7 300 ročně).⁶⁵ Opatření však nevstoupilo v platnost.⁶⁶ Velkou roli při asistenci přichozím uprchlíkům sehráli dobrovolníci, kteří se o běžence starali, stejně jako humanitární organizace, které organizovaly spojení s rodinami v Bosně a Hercegovině a jejich případný příchod do Švédska, poskytovaly psychologickou pomoc a asistovaly při vyřizování dokumentů.⁶⁷ RK působil ve 24 komunách Švédska a také přímo v Bosně a Hercegovině. Během války pomáhal vyřídít nové pasy a víza na ambasádě Švédského království v Záhřebu (v Bosně a Hercegovině Švédové zastupitelský úřad neměli), předával zprávy či balíčky od příbuzných (byly přísně kontrolovány, např. nesměly obsahovat národní vlajky či zmínky o Titovi kvůli přísné neutralitě Červeného kříže).⁶⁸

Proces, který museli uprchlíci podstoupit, aby mohli odcestovat, se během konfliktu několikrát změnil. Po vypuknutí války postačoval jugoslávský pas. Později bylo nutné získat povolení v Záhřebu na základě potvrzení o trvalém pobytu příbuzných ve Švédsku,

⁶³ Borevi, “Multiculturalism and welfare state integration: Swedish model path dependency,” 714.

⁶⁴ “Befolkningsstatistik 1996, Del 2: Inrikes och utrikes flyttningar,” SCB, staženo 16. 2. 2018, [https://www.scb.se/H/SOS%201911-/Befolkningsstatistik/Befolkningsstatistik%20Del%201-2%20Folkmangden%20och%20dess%20förändringar%20och%20flyttningar%20\(SOS\)%201991-2001/Befolkningsstatistik-1996-2-Inrikes-och-utrikes-flyttningar.pdf](https://www.scb.se/H/SOS%201911-/Befolkningsstatistik/Befolkningsstatistik%20Del%201-2%20Folkmangden%20och%20dess%20förändringar%20och%20flyttningar%20(SOS)%201991-2001/Befolkningsstatistik-1996-2-Inrikes-och-utrikes-flyttningar.pdf), 124–6.

⁶⁵ Mimo tuto kvótu měli Švédové nastavenou celkovou kvótu na uprchlíky: 1992 to bylo 1 800 lidí, v roce 1993 byla navýšena na 6 000 lidí, z toho 5 500 bylo vyhrazeno pro uprchlíky z BiH. Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees’ Experience Related to their Employment in Sweden,” 83.

⁶⁶ Rickard Olseke, “Svenska Röda Korsets nationella arbete till stöd för flyktingar från Bosnien-Hercegovina,” *Svenska Röda Korsets Flyktinghet*, Rapporten 2/98, staženo 20. 11. 2017, <https://www.scribd.com/document/99792369/Svenska-Roda-Korsets-nationella-arbete-till-stod-for-flyktingar-från-Bosnien-Hercegovina>, 10.

⁶⁷ Ibid., 4–5.

⁶⁸ Ibid., 13.

kteře vydávala chorvatská ambasáda ve Stockholmu za poplatek 220 SEK. Informace o tom, že potvrzení pro konkrétní osobu bylo vydáno, doručil zprávou RK a později byla zorganizována cesta do Švédska.⁶⁹

Po úvodní asistenci od dobrovolníků a registraci byli Bosňané bez vazeb na Švédsko umístěni do vybraných komun, původně do uprchlických center, později jim byly přiděleny městské byty. Mnoho uprchlíků však využilo vazeb na gastarbeiterské komunity z bývalé Jugoslávie.⁷⁰

Švédsko bylo pro uprchlíky z Bosny a Hercegoviny jednou z nejpřátelštějších zemí. 21. června 1993 přijala švédská konzervativní vláda ad hoc rozhodnutí o udělení trvalého pobytu 42 000 bosenských uprchlíků mimo roční kvótu. Povolení o trvalém pobytu naznačila, že Švédové nehodlají uprchlíky pobízet k návratu do Bosny a Hercegoviny, na rozdíl např. od Německa, které nabízelo pouze dočasný azyl. Povolení k pobytu také usnadňovala sjednocování rodin, díky němuž se do Švédska z Bosny a Hercegoviny přesunulo dalších asi 20 000 osob.⁷¹ V roce 1996 žilo ve Švédsku již přes 50 000 obyvatel s bosenským občanstvím a dalších 70 000 s jugoslávským občanstvím, z nichž byla také část Bosňáků.⁷²

Návraty do Bosny a Hercegoviny v případě válečných uprchlíků jsou naprosto minimální; Eastmond uvádí, že se do rodné země vrátilo pouhých 1 329 bosenských občanů (údaj k roku 2001).⁷³ Příčinou je kromě vyšší životní úrovně ve Švédsku také švédský zákon o občanství z roku 2001 povolující dvojí občanství, respektive zachování bosenského a zároveň přijetí švédského občanství. V případě stěhování do třetí země ani jedno z obou občanství nezaniká, tudíž je cestování do původní země ulehčeno natolik, že se trvalý návrat do vlasti nevyplatí.⁷⁴

V rámci třetí vlny emigrací z Bosny a Hercegoviny do Švédska (ve 21. století) přichází relativně málo nových emigrantů. Počet lidí narozených v Bosně a Hercegovině

⁶⁹ Ibid., 16.

⁷⁰ Maja Povržanović Frykman, "Connecting Three Homelands: Transnational Practices of Bosnian Croats Living in Sweden," in *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet (Farnham: Ashgate, 2011), 244–6.

⁷¹ Povržanović Frykman, "Views from Within: Bosnian Refugees' Experience Related to their Employment in Sweden," 83–85.

⁷² "Statistisk Årsbok 1998. Tab. 62. Utrikes födda och utländska medborgare efter födelseland, medborgarskapsland och kön i hela riket den 31 december 1996," SCB, staženo 16. 2. 2018, https://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Historisk_statistik/_Dokument/Statistisk%20årsbok%20191-2001/Statistisk%20årsbok%20for%20Sverige%201998.pdf, 64.

⁷³ Marita Eastmond, "Transnational returns and reconstruction in post-war Bosnia and Herzegovina," *International Migration* 44, č. 3 (2006): 147.

⁷⁴ Povržanović Frykman, "Connecting Three Homelands: Transnational Practices of Bosnian Croats Living in Sweden," 245–6.

žijících ve Švédsku v posledních letech narůstá pouze mírně.⁷⁵ Podle údajů bosenského ministerstva vnitra se Švédsko již neřadí mezi hlavní destinace emigrantů z Bosny a Hercegoviny, na prvních místech je aktuálně Srbsko, Chorvatsko, Rakousko a Německo, pravděpodobně kvůli geografické blízkosti ve spojení s početnou diasporou ve zmíněných zemích.⁷⁶ Podle nejnovějšího vydání statistiky SCB o švédském obyvatelstvu žilo v roce 2017 ve Švédsku 29 185 mužů a 29 695 žen narozených v Bosně a Hercegovině.⁷⁷

⁷⁵ “Utrikes födda efter födelseland, kön och år (2000–2017),” SCB, staženo 31. 3. 2018, http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101__BE0101E/FodelselandArK/able/tableViewLayout1/?rxid=689a9477-7dcb-4e6f-8a01-2889bcfaee5e.

⁷⁶ “Bosnia and Herzegovina Migration Profile for the year 2016,” Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina, staženo 31. 3. 2018, http://www.msb.gov.ba/PDF/MIGRATION_PROFILE_2016_2ENG.pdf, 65–9.

⁷⁷ “Utrikes födda efter födelseland, kön och år (2017),” SCB, staženo 31. 3. 2018, http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101__BE0101E/FodelselandArK/able/tableViewLayout1/?rxid=1f721ae2-ff17-449d-be14-d35ae7bb8654.

3 Analytická část

Praktická část této práce je založena na rozhovorech se ženami, které jsou členkami ženského spolku *Sedef* sídlícího v Malmö, a spolku *IZ Västerås*. Přestože výběr respondentů pro účely výzkumů na téma bosenské diaspory by neměl být založen na etnické příslušnosti, v tomto případě byly respondentky etnické Bosňanky, a to z důvodu, že ve Švédsku je běžné, že bosenské spolky jsou rozdělené na muslimské, chorvatské a srbské. Bosenská ambasáda ve Stockholmu na svých stránkách odkazuje na bosenské spolky také podle národnosti.⁷⁸ Rozdělení spolků sdružujících bosenské imigranty se zdá být běžnou záležitostí, kritéria nejsou ale vždy pouze etnická. Halilovich např. popisuje několik spolků sdružujících imigranty z jedné oblasti (spolek *Brčaci* v Melbourne; *Association Citizens of Prijedor* v Chicagu).⁷⁹

Jediná větší organizace ve Švédsku sdružující všechna etnika je organizace, v níž působí akademici (*Akademija*), podnikatelé (*Poduzetnistvo*) a umělci (*Umjetnost*) bosensko-švédského původu, na což odkazuje i její název APU Network.⁸⁰ Také sdružení BHKRF zastřešující ženské bosenské spolky ve Švédsku není definované etnický.

3.1 Začlenění do pracovního trhu

Začlenění do pracovního trhu je naprosto klíčové, aby mohl být imigrant ve švédském kontextu hodnocen jako dobře integrovaný. Příčinou této souvislosti je švédský sociální systém. Sociálně demokratické státy blahobytu (podle typologie Gösta Esping-Andersena z roku 1991) se vyznačují univerzálním pokrytím populace, což vyžaduje velké finanční prostředky.⁸¹ Tento obnos je generován progresivním (až 60%) zdaněním příjmů pracujících obyvatel Švédska, zaměstnanost je pro štědrý sociální stát naprosto klíčová a osoby, které se pracovního trhu neúčastní, sociální systém ohrožují.⁸²

Švédské sociálně demokratické vlády rozšířily sociální stát ze švédských občanů na všechny osoby s trvalým pobytem či povolením k práci ve Švédsku, přístup má každý,

⁷⁸ “Dijaspora,” Ambasada Bosne i Hercegovine u Švedskoj, staženo 29. 4. 2018, <http://www.bihambasada.se/dijaspora/>.

⁷⁹ Halilovich, “Trans-Local Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Diaspora,” 170–1.

⁸⁰ “Från KTHs klassrum till Sverige och vidare,” APU Network, staženo 11. 4. 2018, <http://apunetwork.net/var-historia/>.

⁸¹ Gösta Esping-Andersen, “The Three Political Economies of the Welfare State,” *International Journal of Sociology* 20, č. 3 (1990), 95–120.

⁸² Torbjörn Larsson a Henry Bäck, “Politics and Policies. The Swedish Welfare System,” in *Governing and Governance in Sweden*, ed. Torbjörn Larsson a Henry Bäck (Lund: Studentlitteratur, 2008), 257–260.

kdo se registruje na *Skatteverket* (Daňový úřad). Uprchlíci mají po absolvování tohoto procesu také přístup ke všem výhodám sociálního státu a očekává se, že si najdou brzy práci. Švédské autority jim k tomu pomáhají jednak kurzem švédštiny *Svenska för invandrare* (Švédština pro imigranty; SFI), jednak různými (re)kvalifikačními kurzy či vzděláním v oblastech s nedostatkem pracovníků. Problém představuje fakt, že většina pracovních míst ve Švédsku je vysoce sofistikovaná, tudíž nevhodná pro imigranty s nižším vzděláním (což se většinou Bosňanů netýkalo). Klíčovou rolí v procesu získávání práce oficiální cestou hraje *Arbetsförmedlingen* (Pracovní úřad). Tento úřad přiděluje každé osobě úředníka, jenž by jí měl pomoci sehnat práci.⁸³ Švédové se snaží imigranty distribuovat rovnoměrně do různých částí země.⁸⁴

Bosenští imigranti jsou nejúspěšnější skupinou neseverského původu, co se zaměstnanosti týče; podle deníku DN dnes dosahuje celkově 76 %.⁸⁵ V některých věkových kategoriích je zaměstnanost u této skupiny dokonce vyšší než u „etnických Švédů“ (jedná se o dvacátníky, kteří prošli švédským vzdělávacím systémem).⁸⁶ Tato skutečnost je o to unikátnější, že v době příchodu největší vlny bosenských uprchlíků bylo Švédsko v hluboké ekonomické krizi. Nezaměstnanost stoupla ze 4 na 8 %. Vlivem krize se změnil švédský pracovní trh, stát začal zaměstnávat méně lidí než dříve a volná místa nabízel především méně jistý soukromý sektor.⁸⁷

Švédové postupovali i v době krize podle popsaného způsobu úvodních kurzů švédštiny a rekvalifikací. Oficiální cesty k získání práce byly kostrbaté. Systém úředníků často nefungoval. Lidé se obraceli na své známé žijící ve větších městech. V Malmö či Göteborgu vznikly velké skupiny jedné národnosti, které švédské úřady původně nechtěly vytvářet.⁸⁸ S tímto měla zkušenost i jedna z mých respondentek, která přišla do Švédska s celou rodinou ve svých 38 letech.

⁸³ Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees’ Experience Related to their Employment in Sweden,” 83–85.

⁸⁴ Branka Likic-Brboric and Li Bennich-Björkman, “Swedish Exceptionalism Revisited: The Case of Socio-Economic and Political Integration of Immigrants from Bosnia and Herzegovina in the 1990s,” *Migration from Bosnia and Herzegovina*, staženo 12. 2. 2018, <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Istrazivanja/default.aspx?id=3695&langTag=bs-BA>, 46–7.

⁸⁵ Nandorf, “Ny rapport: Flyktingar från Bosnien en framgångssaga.”

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Per Lundborg, “Konjunktur- och strukturproblem i 90-talets arbetslöshet,” *Ekonomisk Debatt* 29, č. 1 (2001), 8, 11.

⁸⁸ V Malmö se usadilo 3 000 ze 40 000 bosenských uprchlíků podléhajících rozhodnutí o udělení trvalého pobytu; Zoran Slavnić, “Conflicts and Inter-ethnic Solidarity: Bosnian Refugees in Malmö,” in *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities* ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet (Farnham: Ashgate, 2011), 264.

„Přijeli jsme lodí do Švédska a umístili nás do Ljusne.⁸⁹ Docela se nám tam líbilo, ale nemohla jsem najít práci. Byla jsem ve čtyřech různých vzdělávacích programech, ale stejně jsem nic nenašla, i když jsem toužila pracovat. Vzala bych cokoli. Proto jsme se za tři roky přestěhovali do Malmö, kde mi známí dohodili práci v mateřské školce. Jsem tam už 25 let 8 hodin denně.“ (RK)

Její situace byla jiná oproti uprchlíkům, kteří přišli rovnou do Malmö. Deník SvD uvedl, že v prvních pěti letech po příchodu zde našlo práci pouhých 9 % bosenských žen (zaměstnanost prudce stoupla po roce 2000 až na současných 75 %).⁹⁰ Ona však díky svému kontaktu v Malmö našla zaměstnání ihned. Údaje oproti její zkušenosti hovoří o tom, že v menších oblastech Švédska, odkud imigranti odcházeli do švédských center, byla jejich zaměstnanost vyšší. Za nejúspěšnější je v tomto ohledu považována oblast Småland, kde pracovalo až 91 % bosenských imigrantů.⁹¹

Bosenští imigranti se zpočátku často museli spokojit s nekvalifikovanou prací, jež neodpovídala jejich původnímu vzdělání. Nebylo neobvyklé, že vysokoškolsky vzdělaní lidé pracovali jako obsluha v restauracích či uklízeči. Povrzanović Frykman cituje několik bosenských imigrantů, jejichž tituly z jugoslávských vysokých škol ve Švédsku byly k ničemu (zejména v technických oborech, kde byly jejich znalosti oproti švédským technologiím zastaralé).⁹² Respondenti Povrzanović Frykman si často stěžovali, že s nimi přidělení úředníci dostatečně nekomunikovali nebo se nesnažili najít pro ně práci. Respondentka z mého výzkumu takový pocit neměla.

„Vzdělávací programy vlastně k ničemu nevedly a byla jsem z nich tehdy zoufalá, ale nabrala jsem zkušenosti a mluvila při nich jen švédsky. Zpětně si nemyslím, že by to byla ztráta času. A že jsem si pak našla práci díky známým? Tak to dělalo mnoho lidí.“ (SN)

O zoufalství a ochotě vzít jakoukoli práci hovoří i Barbara Franz, která tento aspekt vidí jako jeden z rysů bosenských imigrantek, jimiž se zabývala. Franz také zdůrazňuje, že

⁸⁹ Ljusne je malé městečko (cca 2 000 obyvatel) v kraji Gävleborg na východním pobřeží země; “Ljusne – Med havet runt knuten,” Ljusne, staženo 11. 4. 2018, <https://www.ljusne.se>.

⁹⁰ Nandorf, “Ny rapport: Flyktingar från Bosnien en framgångssaga.”

⁹¹ Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees’ Experience Related to their Employment in Sweden,” 87.

⁹² Ibid., 101.

„ženy z jejího vzorku respondentek [bosenští uprchlíci žijící ve Vídni a v New Yorku] byly poměrně nevybíravé a přijaly by jakoukoli volnou pracovní pozici“ a že „byly často nuceny pracovat ilegálně, případně za nízkou mzdu v nekvalifikovaných profesích.“⁹³ Franz ve svém článku poukazuje na tyto skutečnosti, které ale pro Švédsko neplatí. Díky kurzům SFI a asistenci úřadů či známých nepotřebovali bosenští imigranti hledat práci mimo oficiální rámec. Mladší imigranti se mohli vzdělávat (i na univerzitách) bezplatně, na rozdíl od Bosňanů v USA, což také zlepšilo jejich pracovní vyhlídky. Domnívám se také, že není pravda, že by to byly pouze ženy, kdo byl ochotný pracovat kdekoli. Podle výzkumu Povrzanović Frykman se jeví, že snaha najít si rychle práci byla vlastní bosenským imigrantům bez ohledu na pohlaví.⁹⁴

Shodu s výzkumem Franz zaznamenávám v povoláních, které imigrantky vykonávají. V mém vzorku ženy také vykonávaly práce, jež by se daly označit za typicky ženské: sociální pracovnice, učitelky na mateřské školce či základní škole. Na druhou stranu jsem se setkala i s podnikatelkou či administrativními pracovníci. Generalizace v mém případě není možná kvůli malému počtu respondentek.

Zvláštní kategorií jsou podnikatelé, kteří často sami dávali práci uprchlíkům (nejen) bosenského původu a pomáhali tak částečně s jejich integrací. Zaměstnávání svých krajanů je u bosenské diaspory běžnou praxí a Halilovich ho popisuje jako jeden z prvků bosenského transnacionalismu na základě výzkumu bosenské diaspory ve Švédsku, USA a Austrálii. Příčiny zaměstnávání svých krajanů vidí Halilovich především v solidaritě se „svými vlastními lidmi“ a také ve větší důvěře k nim oproti místním.⁹⁵ Ve dvou případech jsem se při svém výzkumu setkala se ženami zaměstnanými v bosenských podnicích. Obě z nich byly vděčné, že sehnaly práci brzy po svém příchodu, ale na druhou stranu v takovém pracovním kolektivu spatřovaly zásadní limit: prakticky nulový kontakt se Švédy.

„Můj manžel s kamarády vlastní bosenskou restauraci, tak jsem tam hned po příchodu začala pracovat, ale nelíbilo se mi to. Mluvili jsme neustále bosensky a všichni kolegové byli Bosňáci, tak jsem se rozhodla odejít studovat [sociální práci na Uppsalské univerzitě], abych se dostala do švédského prostředí.“ (EĆ)

⁹³ Barbara Franz, “Bosnian refugee women in (re)settlement: gender relations and social mobility,” *Feminist Review* 73 (2003): 86.

⁹⁴ Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees’ Experience Related to their Employment in Sweden,” 82, 95, 102, 104, 121.

⁹⁵ Halilovich, “Trans-Local Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Diaspora,” 171.

„Můj manžel otevřel v Malmö turistickou kancelář [přišel podle jejího vyprávění z pověření jugoslávských úřadů v 80. letech]. Po začátku války jsem se za ním přistěhovala a začali jsme spolu podnikat v turismu. Byla jsem šťastná, že se nemusím rekvalifikovat, někdy ani ty kurzy ničemu neposloužily. Zaměstnávali jsme spoustu Bosňáků a Chorvatů, abychom jim pomohli. Ale kvůli oboru, v jakém se pohybuju, jsem taky potřebovala spoustu zahraničních kontaktů a personál byl z bývalé Jugoslávie, tak neznám skoro žádné Švédy, to mě moc mrzí.“ (JI)

Práce je jedním z hlavních témat, na něž jsem se chtěla zaměřit, protože vzhledem ke švédskému sociálnímu systému se podle zaměstnanosti imigrantů měří úspěšnost integrace. Počet respondentek je poměrně úzký, přesto potvrzuje údaje o vysoké zaměstnanosti bosenských žen, i přes původní potíže některých z nich. Respondentky byly také oproti jiným bosenským imigrantům méně kritické ke švédskému přístupu při jejich začleňování do trhu práce. Všeobecná shoda panovala také na tom, že

když je někdo v něčem hodně dobrý, tak zapadne okamžitě. (SN, AD, FV)

Příčiny úspěchu bosenské diaspory ve Švédsku na pracovním trhu vidí deník SvD v evropském původu této skupiny. Efendić v článku pro SvD cituje profesora ekonomie z univerzity ve Växjö Jana Ekberga, který se tématem integrace bosenských imigrantů zabývá dlouhodobě: „Zaměstnavatelé těží z toho, že [jakožto imigranti z Evropy] mají podobné vzdělání.“⁹⁶ Důležitým faktorem se zdá být i předchozí zkušenost zaměstnavatelů s bosenskými pracovníky a tím pádem nižší nedůvěra v jejich schopnosti. Bosenské ženy ve věkové kategorii 16–64 let měly za sebou průměrně 11 let vzdělání.⁹⁷ Zaměstnanost bosenských žen dosazuje v současné době zmíněných 75 %. Takto vysoké číslo je mezi imigrantkami ve Švédsku ojedinělé. Deník *Aftonbladet* s využitím údajů SCB udává zaměstnanost žen-imigrantek na 55,6 %.⁹⁸ Tento podíl ještě více vynikne při porovnání se Somálkami, z nichž pracuje pouhých 18 %.⁹⁹

⁹⁶ Efendić, “Bosnians integration skicker ut – gåta för forskare.”

⁹⁷ Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees’ Experience Related to their Employment in Sweden,” 87.

⁹⁸ Karlsson, “Invandrarkvinnor enda gruppen där arbetslösheten ökar.”

⁹⁹ Esref Okumus, “Arbetslösheten präglar somaliers liv i Sverige,” *Arbetet*, 14. 10. 2015, <https://arbetet.se/2015/10/14/den-nya-underklassen-arbetslosheten-praglar-somaliers-liv-i-sverige/>.

3.2 Znalosti švédštiny

„Řeč a kontakty jsou nejdůležitější. Švédština mi pomohla, abych se necítila vyčleněná. Je to opravdu skvělé získat kontakty co nejdříve,“ řekla v rozhovoru pro SvD předsedkyně platformy APU Network Emina Pasic.¹⁰⁰ Švédské úřady mají shodný názor. Kromě oficiálních kurzů SFI nabízejí různé švédské instituce mnoho možností, jak se ve švédštině zlepšit, užitečné je např. bezplatné členství v městských knihovnách. Povrzanović Frykman uvádí, že právě v kurzech SFI byli bosenští účastníci velmi snaživí a ambiciózní, s čímž se shodují i mé poznatky.¹⁰¹ Důraz na zvládnutí švédštiny zmiňovaly všechny mé respondentky jako zásadní moment při integraci kvůli chybějícím znalostem angličtiny.

Švédština přesto není podmínkou pro získání občanství, např. na rozdíl od situace v Dánsku.¹⁰² Švédské úřady předpokládají, že za pět let pobytu ve Švédsku (což je nutná doba pobytu v zemi pro možnost požádat o švédské občanství) se každý švédsky naučí.¹⁰³ Je proto velmi těžké ověřovat, jaké znalosti švédštiny mají různé skupiny obyvatel. Jak již bylo řečeno, všechny rozhovory byly vedeny ve švédštině s výjimkou jednoho, kdy respondentka chtěla raději mluvit anglicky, protože má angličtinu ráda. Rozdíly v úrovni švédštiny však byly značně odlišné napříč generacemi.

Při učení švédštiny ale záleží i na přístupu okolí. „Štěstí“ jako jeden z klíčů pro úspěšnou integraci zmiňují i Likic-Brboric a Bennich-Björkman. Podle jejich výzkumu bylo „potkat toho správného Švéda nebo usazeného krajana“ užitečné nejen pro zlepšení jazykových schopností, ale třeba jako důvěryhodný zdroj referencí pro potenciální zaměstnavatele.¹⁰⁴ Pro jednu z mých respondentek byla „tím správným Švédem“ její gynekoložka, která ji donutila snažit se mluvit švédsky.

„Měla jsem štěstí a vůli se zlepšit. Poté, co jsem se přistěhovala, jsem otěhotněla. Na první návštěvě gynekoložky se mnou šel můj manžel [Bosňák narozený gastarbeiterům ve Švédsku] a moje doktorka ho vyhodila. Z naší posunkové „konverzace“ jsem pochopila, že si mám příště přinést slovník a přijít sama. Takoví

¹⁰⁰ Anna de Lima Fagerlind, “Så integrerades Balkanflyktingarna,” *Svenska Dagbladet*, 6. 6. 2015, <https://www.svd.se/sa-integrerades-balkanflyktingarna>.

¹⁰¹ Povrzanović Frykman, “Views from Within: Bosnian Refugees’ Experience Related to their Employment in Sweden,” 89.

¹⁰² Borevi, “Multiculturalism and welfare state integration: Swedish model path dependency,” 716.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Likic-Brboric and Bennich-Björkman, “Swedish Exceptionalism Revisited: The Case of Socio-Economic and Political Integration of Immigrants from Bosnia and Herzegovina in the 1990s,” 49.

lidé mi moc pomohli! Potom jsem volala matce do Bosny a podle příznaků jí popisovala různé nemoci, které ona pojmenovala a já jsem je pak hledala ve švédském slovníku. Kromě toho jsem taky opustila bosenský pracovní kolektiv. Ze začátku se toho naučíš hrozně moc. Třeba ty nemoci od doktora. Nebo se naučíš slovíčka z dopravy, když jedeš autobusem nebo vlakem.“ (EĆ)

3.3 Transnacionální praktiky bosenských žen

Většina bosenské diaspory si udržuje k zemi původu blízký vztah. Mezi respondentkami panovala všeobecná shoda na tom, že je naprosto nezbytné si ve Švédsku udržovat bosenské tradice a zvyky. Všechny respondentky mluvily bosensky coby prvním jazykem, i když vyrůstaly ve Švédsku od útlého věku. Jednalo se také ve všech případech o ženy, které měly jako partnera Bosňáka. Během rozhovorů se několikrát stalo, že respondentkám zvonil telefon. Všechny ho s omluvou zvedly a hovořily s volajícími, nejčastěji rodinnými příslušníky, bosensky.

Ženský spolek *Sedef* se také zaměřuje na bosenské tradice a jejich propagaci. Spolek měl několik sekcí věnujících se různým aktivitám, např. zpěvu či šití krojů. V době mé návštěvy jeho členky nacvičovaly hru *Emina iz Midgårda* od bosenské prozaičky žijící v Německu Karmen Mediji-Velagić. Tato hra pojednává o bosenské ženě, která se ocitne ve Švédsku a přes původní nesnáze nakonec ve Švédsku najde štěstí. Tento příběh je pro mnoho žen částečně autobiografický, proto s ním spolek vystupuje nejen v Malmö, ale chystá se i do Sarajeva. Klíčový zájem ženských bosenských spolků je také naučit malé děti členek bosensky, což se ne vždy daří.

Organizujeme pro naše děti různé akce a nutíme je, aby se bavily bosensky, ale nejde to, švédština jim vyhovuje líp. Moje děti mají jako první jazyk švédštinu, pak angličtinu a až pak bosenštinu... Bohužel. (EĆ)

U žen přetrvává také zájem o dění v Bosně a Hercegovině, byť z něj jsou zklamané. Mezi časté výtky patřily vysoká míra korupce či upřednostňování vlastní etnické skupiny. Vyhrocený nacionalismus viděly jako příčinu války a podle nich neměl v jejich novém životě místo. Proto se zdá paradoxní, že členky spolku byly v naprosté většině Bosňáčky, i když podle jejich vstřícnosti nepochybuji, že by ženu jiného původu přijaly také.

Švédsko jako nový domov si považovaly zčásti také proto, že ve Švédsku nikoho nezajímá, odkud kdo je.

Ve Švédsku se neřeší, odkud kdo je. Navzájem se posuzují podle schopností, ne podle původu, a to je skvělé! (AD)

Všechny respondentky zmiňovaly, že se snaží číst bosenskou literaturu, mnohé z nich sledují bosenské zprávy, deníky či bloggery, kteří informují o aktuální situaci v zemi. V tomto ohledu byl vzorek politicky uvědomělejší, než vyšlo ve výzkumu Kostićovi (pouze 46 % Bosňáků podle jeho dotazníku „sleduje denně politické dění“).¹⁰⁵

Návštěvy země alespoň dvakrát ročně podniká každá z žen, kromě oné Jugoslávky. Cílem cesty jsou nejčastěji dovolené u moře, nicméně strávené v resortu, nikoli ve vlastním domě či bytě.¹⁰⁶ Zde se můj malý vzorek velmi lišil od dat Kostiće, kdy v jeho výzkumu jezdilo na návštěvu do Bosny a Hercegoviny pouhých 8 % Bosňáků.¹⁰⁷

O vztahu k Bosně a Hercegovině podle mého výzkumu rozhodoval především věk respondentek. Starší ženy, které měly zemi spojenou se svým dětstvím a mládím, byly více nostalgické. Mnohdy zmiňovaly, že jim chybí krásné počasí a slunce, a identifikovaly se jednoznačně jako Bosňáčky, respektive Jugoslávka. Naproti tomu mladší z žen, které většinu života strávily ve Švédsku, byly spokojené s návštěvou země o prázdninách. U nich byla definice vlastní identity složitější, neboť i když neměly k zemi tak silný vztah, vlivem výchovy a vyprávění jejich bosenských rodičů se s ní cítily spojeny. Tomuto tématu zasvětila oblíbená autorka spolku *Sedef* Medija-Velagić svoji novelu pro děti s názvem *Bosnitis*. V knížce, již čtou v rámci setkání děti členek spolku, je „nemoc“ popsána jako stav, kdy děti od svých rodičů slyší příběhy o Bosně a Hercegovině jakožto o jejich zemi původu, ale nemají k ní žádný vztah.

Jako mladší [v době rozhovoru měla 27 let] jsem svůj původ nesnášela. Když mi bylo asi 14, přestala jsem úplně mluvit bosensky a začala jsem se stýkat jen se Švédy. Nikdy jsem v Bosně nebyla, ale máma a starší bratři o ní pořád mluvili. Odpor mě přešel, až když jsem byla ve svých 16 letech v Bosně. Paradoxně, protože

¹⁰⁵ Kostić, “Exploring Trends in Transnational Practices of Conflict-Generated Migrants: Bosnians in Sweden and their Activities towards Bosnia and Herzegovina,” 39.

¹⁰⁶ Zdá se, že bosňácký vzorek se zde velmi liší od Chorvatů. Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

jsem se tam necítila dobře, a už vůbec ne jako doma. I když jsem uměla jazyk a měla stejný původ jako lidi kolem mě, ukazovali si na mě, že jsem Švédka, a nechtěli se se mnou bavit. Jediná spojitost s tou zemí je moje vzdálená rodina, jezdíme tam na dovolenou k moři. Ale nikdy jsem neuvažovala, že bych tam žila. Občas sleduju bosenské zprávy a uvědomuju si, že ve Švédsku je všechno lepší. Mám tady mnohem víc příležitostí, hlavně jako žena. (AK)

Naproti tomu její matka měla k Bosně a Hercegovině velmi vřelý vztah, a to i přesto, že se celé její blízké okolí během války odstěhovalo do různých koutů Evropy, její sestra s rodinou žila také ve Švédsku. Setrvání v Malmö viděla jako spíše nutné zlo a jako jedna z mála žen si obnovovala své bosenské dokumenty. Může se proto jevit zvláštní, že ani ona o návratu neuvažovala, a to ani přesto, že se jí blížil důchod. V tomto případě předpokládám, že návrat nepřicházel v úvahu vzhledem k tomu, že celá její rodina žila ve Skandinávii.

Nejsem ve Švédsku moc šťastná, ale myslím, že moje děti by neměly šanci žít v Bosně stejně dobře, jako tady. Ale my jsme si nevybrali, že se budeme muset odstěhovat. Každý den mi chybí slunečné počasí. (RK)

Nejsilnější rodinné vazby měla EĆ, jejíž sestra zůstala s matkou v Sarajevu, kde strávila i ona celou válku. Všechny tři si denně volají. Rodina se i v tomto případě ukazuje jako největší pojítko k domovině. Ani ona o životě v Bosně a Hercegovině nikdy reálně neuvažovala, také proto, že její manžel byl již Švéd.

Vrátit jsem se chtěla jenom těsně po tom, co jsme se odstěhovali, protože mi chyběla sestra a matka. Teď bych tam nemohla žít. Život je lepší ve Švédsku. Moje sestra má dvě děti a obě se už rozhodly, že se po střední škole odstěhují. Neteř má 18 let a chce studovat právo v Turecku... [V Turecku?] Ano, v Turecku... Já tomu taky nerozumím. A synovec má 14 let a moc rád se učí anglicky, chtěl by pracovat v Evropské unii, asi v Německu. (EĆ)

Na této výpovědi je velmi zajímavé, že neteř a synovec EĆ neměli zájem o život ve Švédsku, přestože jejich teta byla dobře situovaná a připravená jim pomoci se studiem a životem ve Švédsku. Švédsko již zřejmě není lákavé pro imigranty z Bosny a

Hercegoviny, a to dokonce ani pro ty, kteří na něj mají vazby. Bohužel ani sama respondentka nevěděla, proč její příbuzní preferují jiné země.

Ojedinělé názory měla v rámci mého vzorku respondentek jediná Jugoslávka (po matce Bosňáčka, po otci Chorvatka). Bohužel jsem hovořila pouze s jednou takovou ženou a její výpovědi se v žádném případě nedají generalizovat. Její myšlenky zahrnují do této práce kvůli unikátnosti ve srovnání s ostatními.

Když se rozpadla Jugoslávie, přišla jsem o svoji zemi. V roce 2010 zemřela moje matka, která žila v Chorvatsku, a já jsem od té doby na Balkáně nebyla, nemám tam už nikoho jiného. Mohla jsem si zažádat i o chorvatský nebo bosenský pas, ale nechci je. Bosnu ani Chorvatsko jsem nepoznávala. Jediné kontakty s Bosňáky nebo Chorvaty udržuju tady ve Švédsku. (JI)

Z mého výzkumu vyplývá, že si ženy udržely ke své zemi vztah a zajímají se o dění v ní i 25 let po emigraci. Důsledně se ve svých spolicích starají o to, aby bosenská kultura zůstala i ve Švédsku živá, ať už prostřednictvím různých představení, či výuky jazyka. Trvalý návrat do původní země však nikdo nezvažoval, ženy často ani neznaly nikoho, kdo se ze Švédska vrátil do Bosny a Hercegoviny. Ani starší ženy o návratu nepřemýšlely. Podle rozhovorů předpokládám, že je to způsobeno finanční stránkou věci (švédský důchod) v kombinaci s lepší zdravotní péčí a poměrně jednoduchým dopravním spojením s Bosnou a Hercegovinou. Roli samozřejmě také hraje pobyt neblížší rodiny ve Švédsku a nikoli v Bosně a Hercegovině.

Moje sestra byla nedávno s dcerou v nemocnici v Sarajevu. Na pokoji s nimi byla i jiná holčička se svojí matkou, Srbky. Ta paní se svěřila mé sestře, že se bojí, že se o její dceru nebudou starat tak dobře, jako o moji neteř. Kdo by se chtěl vrátit do země, kde je takový strach opodstatněný? Byla jsem za války celou dobu v Bosně a už mám těchhle sporů dost. Opravdu se těším na den, kdy se Bosňáci, Chorvati a Srbové začnou starat o dobro celé Bosny, nejen svého národa. (EĆ)

V každém rozhovoru zazněla věta, jež shrnuje postoj zpovídaných žen.

*Livet är bättre i Sverige.*¹⁰⁸ (RK, AK, EĆ, JI, AG, SN, FV, AD)

V této kapitole jsem se věnovala některým transnacionálním praktikám bosenských imigrantek ve Švédsku. Můj výzkum potvrzuje tvrzení Valenty a Ramet, že transnacionální aktivity nejsou překážkou úspěšné integrace, naopak ji do jisté míry ulehčují díky lepšímu finančnímu zabezpečení. Vzhledem k tomu, že všechny z respondentek měly dlouhodobou práci a nebyly ve finanční tísní, zdá se tento argument zvláště validní, zvláště pro potřeby cestování do země. Tady se můj výzkum rozchází s údaji Kostiće, podle něžž zemi navštěvuje pouhých 8 % Bosňáků podle jeho dotazníku. Shodu zaznamenávám s trendem, že se ze Švédska bosensští imigranti do své domoviny nevracejí, a to ani ti v důchodovém věku. Překážkou pro návrat je přítomnost rodiny ve Švédsku, lepší příležitosti ve Skandinávii a také situace v Bosně a Hercegovině, kterou všechny detailně sledují (opět s větší frekvencí, než ukazuje Kostićův dotazník).

Co se týče identity, respondentky se identifikovaly jako Bosňáčky (resp. Jugoslávka). U starších žen o tom nebyla pochybnost, mladší z žen za sebou měly období, kdy si nebyly jisté, kam patří, protože vyrostly ve Švédsku, ale byly od mala obklopeny bosenskou kulturou a jazykem. Z rozhovorů vyplynulo, že nakonec svůj původ přijaly a jsou na něj dokonce hrdé, pravděpodobně proto, jak pozitivně je bosenská diaspora ve Švédsku veřejností vnímána. Většina z nich také považovala za pozitivní větší jazykovou vybavenost. U mladších žen se vytvořila naprosto nová identita, kterou formoval celý život ve Švédsku (od školky po zaměstnání), ale zároveň také jejich bosenská rodina, v níž se kladl velký důraz na bosenský jazyk a zvyky (a také na návštěvy země původu).

3.4 Ženská otázka

Jak bylo zmíněno, ženy z Bosny a Hercegoviny mají oproti jiným uprchlicím ve Švédsku vyšší vzdělání a zaměstnanost. To jim umožňuje podle jejich úvah jejich evropský původ. Zatímco jiným ženám, kde integrace nefunguje tak hladce, se švédská média věnují více, bosenské ženy jsou do jisté míry opomíjeny, neboť s nimi není žádný problém. Podle údajů o vzdělání či zaměstnanosti nejsou příliš odlišné od mužů. Tato kapitola se věnuje vztahu bosenských žen k mužům v kontextu migrace a integrace a specifickým „ženy-uprchlice“, jak je chápaly mé respondentky.

¹⁰⁸ „Život je lepší ve Švédsku.“

Zajímavé na mých respondentkách je, že i vdané ženy často vystupovaly pod svým dívčím jménem. Všechny, s nimiž jsem mluvila, měly minimálně středoškolské vzdělání, v naprosté většině případů i diplom z minimálně jedné vysoké školy, a to i z inženýrství či ekonomie a aktuálně pracovaly na dobrých postech. Svoji emancipovanost připisovaly tomu, že v Bosně a Hercegovině měli lidé podle jejich názoru podobné priority, jaké mají ve vztahu k ženám Švédové, většina z nich hovořila právě o dosaženém vzdělání. Tyto skutečnosti jsou v kontrastu s výzkumem Barbary Franz ve Vídni a v New Yorku, podle níž často ženy v nové zemi nejsou emancipovanější, nýbrž si zachovávají své „tradiční chápání ženství“ přenesené z patriarchální společnosti Bosny a Hercegoviny. Většina z jejích respondentek pracovala v nové zemi načerno a téměř výhradně na typicky ženských pozicích. Její respondentky také výhradně pečovaly o domácnost a o rodinu.¹⁰⁹ Takový kontrast s mým výzkumem přisuzuji jednak stáří článku (2003), jednak rozdílným přístupem Švédska a Rakouska k zapojení imigrantů do pracovního trhu. Navíc švédská společnost dbá na rovnoprávnost pohlaví mnoha způsoby (stejná výše mezd, rodičovská dovolená, kvóty na počty žen ve vyšších pozicích), proto předpokládám, že se tento přístup přenesl i na mnou oslovené ženy.

Názor na bosenské muže byl mezi vybranými ženami veskrze negativní. Tento fakt byl způsoben pravděpodobně špatnou zkušeností se společnou bosenskou organizací v kraji Skáne, od níž se zpovídané ženy oddělily již před 10 lety.

Mužů ve spolku bylo jen 30 %, ale obsadili celé vedení a utráceli naše peníze na alkohol a na fotbal. Byli líní. (JI, RK)

Muže si v některých případech ihned spojovaly s válkou a násilím. Několik žen se vyjádřilo i v tom smyslu, že ženy jsou mnohem mírumilovnější a zazněly i radikální názory, že

„kdyby ženy byly v Jugoslávii u moci, žádná války by nebyla.“ (JI, RK, AK)

V tomto ohledu je zajímavé srovnání se statí Slavniče, který se věnuje konfliktům (a solidaritě) mezi ex-jugoslávskými národy z knihy *The Bosnian Diaspora*. Jako příklad uvádí potyčky v barech či na fotbalových utkáních.¹¹⁰ Podobné chování bylo pro

¹⁰⁹ Franz, “Bosnian refugee women in (re)settlement: gender relations and social mobility,” 83, 101.

¹¹⁰ Slavnič, “Conflicts and Inter-ethnic Solidarity: Bosnian Refugees in Malmö,” 268–9.

zpovídané ženy naprosto nepřijatelné, protože kvůli tomu se pak necítily dobře jako příslušnice stejného etnika jako tito „násilníci“ a bály se o svou reputaci, kterou si budovaly snahou v kurzech SFI a při hledání práce. Podle některých také spory, o nichž švédská média informovala, podrážovaly jejich snahu o propagaci bosenské kultury.

Nejzásadnější odlišení žen od mužů samozřejmě představuje role žen jako matek. Všechny ženy, které měly již za války děti, zmiňovaly mateřství na prvním místě. V kontextu emigrace zdůrazňovaly především svoji zodpovědnost za to, aby se dětem v nové zemi líbilo. Zodpovědnost za lepší život svých dětí byl pro některé z nich jediný důvod, proč zůstat ve Švédsku.

I když jsem nebyla ve Švédsku vždycky spokojená, snažila jsem se to zakrývat, hlavně před A. [nejmladší z jejích 4 dětí]. Myslela jsem, že kdyby mě viděla smutnou, mohlo by se jí Švédsko ‚znehutit‘. (RK)

V roli matky se projevila i zkušenost z války; nejčastěji v případě, že měly ženy tehdy velmi malé děti.

Moje mladší dcera měla v roce 1993, kdy jsme odešli do Švédska, jenom dva a půl roku. Měla jsem ji v té době pořád v náručí, aby byla v bezpečí. Přesto si myslím, že si něco pamatuje. Dřív jsme bydlely v Rosengårdu a tam se občas stalo, že někdo střílel, znělo to jako válka. Ona se pak bála chodit večer sama ven, tak jsme se musely přestěhovat. A do teď bydlíme spolu. (RK)

K porovnání uvádím i výpověď její dcery.

Matka říká, že mi něco z války zůstalo v hlavě. Je pravda, že jsem hodně fixovaná na rodinu. Od malička až do teď jsem bydlela s matkou a vyhovuje mi to. Myslím, že ona by taky nechtěla, abych ji opustila. (AK)

Role bosenské matky ve Švédsku v neposlední řadě spočívá v tom, aby její děti nezapomněly na svůj původ. To se zcela dařilo v případech, kdy byla celá rodina z Bosny a Hercegoviny. Těžkou úlohu měla zvláště žena, jejíž manžel byl sice bosenského původu, ale narodil se ve Švédsku.

Snažím se, aby děti vnímaly moji kulturu, ale je to těžší, protože jejich otec je vlastně Švéd. Často se přiklání spíše ke švédským alternativám, hlavně při čtení nebo sledování televize. (EĆ)

Tato kapitola se věnovala genderovému aspektu, který nebývá u uprchlíků dostatečně zdůrazňován. Domnívám se, že bosenským ženám není věnováno tolik pozornosti z důvodu, že jsou podle většiny měřitelných ukazatelů (zaměstnanost, vzdělání, atd.) srovnatelné s muži. Otázky, které jsem kladla, jsem vystavěla podle prvního a zároveň nejobsáhlejšího rozhovoru, protože odborná literatura se této otázce detailněji nevěnuje.

Přesto se mi podařilo při výzkumu zachytit dva trendy: předpoklad, že ženy se více snaží, a důležitost role matky při novém životu v nové zemi. Všechny respondentky ze spolku v Malmö hovořily o tom, že jim velmi záleží na pozitivní propagaci bosenské kultury ve Švédsku, proto často vystupují na různých akcích i mimo Malmö. Tyto aktivity stavěly do kontrastu s lhostejností bosenských mužů, kteří podle nich nejsou dostatečně aktivní. Starší ženy také popsaly své mateřské zkušenosti: všechny dbaly na to, aby jejich děti žily ve Švédsku spokojeně a aby nezapomněly, z jaké kultury pocházejí. Zdůraznění této ženské role neznevažuje roli otců, nicméně všechny ženy přišly do Švédska s malými dětmi či krátce po příchodu otěhotněly, tudíž trávily s dětmi více času.

3.5 Příčiny úspěšné integrace bosenských imigrantů

V ideálním případě by bosenská diaspora mohla být modelem pro integraci nově přichozích uprchlíků ze Sýrie, Iráku či Afghánistánu. Analogie mezi příchody z Bosny a Hercegoviny v 90. letech a příchodem uprchlíků ze zmíněných států v roce 2015 do jisté míry existuje: obě skupiny byly v zemi poměrně vřele přivítané, Švédové jim ve velkém udělili povolení k pobytu, ale v parlamentu proti nim část poslanců vystupovala (tehdy strana *Ny Demokrati*, nyní strana *Sverige demokraterna*). Procedura adaptace v nové zemi zůstává také podobná: jedná se hlavně o asistenci s výukou švédštiny a případné (re)kvalifikační kurzy, které podstoupily i některé mé respondentky v době svého příchodu. V nabídce jsou také sezení s psychologem či psychiatrem.

Švédské úřady nečiní mezi jednotlivými národnostmi žádné rozdíly, uprchlíci z Bosny dostávali stejné informace o Švédsku, jako neevropské národy, čímž vznikaly

paradoxní situace, kterou popsala pro SvD Emina Pasic: „Dostali jsme instrukce, jak se používá záchod. Pro mě [vysokoškolsky vzdělanou ženu] to byla naprostá ztráta času.“¹¹¹

Deník *Arbetarbladet* hodnotil Bosňany jako „*bäst på Svenssonliv*“ (nejlepší ve „*Svenssonliv*“ = život jako průměrný Švéd švédského původu).¹¹² Problematikou úspěchu bosenských imigrantů ve Švédsku se důkladně zabývá profesor Jan Ekberg z univerzity ve Växjö, kterého cituje nejen *Arbetarbladet*, ale v článcích na toto téma i největší deníky *Dagens Nyheter* a *Svenska Dagbladet*. Podle Ekberga roli v úspěšném začlenění této národnostní skupiny do švédské společnosti hrají tři faktory:

- 1) evropský původ a s tím spojená podobnost kultur obou zemí a menší míra diskriminace či rasismu,
- 2) reforma trhu práce po ekonomické krizi,
- 3) dobré vzdělání příchozích, zvláště ve srovnání s jinými imigranty.¹¹³

Velmi zajímavý je první bod, neboť evropský původ zmiňuje nejen Ekbergova studie, ale prakticky všechny články na téma úspěšné bosenské diaspory. Bližší vysvětlení není poskytnuto. Já na základě svého výzkumu soudím, že evropský původ znamená domnělou kulturní blízkost, která navíc vyniká v porovnání s ostatními skupinami uprchlíků či imigrantů ve Švédsku. Kulturní blízkostí by se daly rozumět hlavně hodnoty typu upřednostňování vzdělání, důraz na demokracii, lidská práva a občanská angažovanost, kterou ženám poskytoval jejich spolek.

V případě mého výzkumu a respondentek nelze mluvit o náboženské podobnosti, protože všechny z žen byly muslimky. V jejich očích byla islámská tradice spíše kulturním zvykem. Ani jedna z žen také nenavštěvovala mešitu. Ty z nich, které byly více věřící, mluvily o islámu jako hluboce osobní záležitosti, kterou není nutno ukazovat navenek.

Modlíme se doma, v rodinném kruhu každý pátek. Máme takový rituál. Ale nepotřebuju svoji víru nijak demonstrovat ostatním, je to moje věc. (AG)

¹¹¹ de Lima Fagerlind, „Så integrerades Balkanflyktingarna,”

¹¹² Kristian Ekenberg, „Bosnier bäst på Svenssonliv”, *Arbetarbladet*, 17. 8. 2009, <https://www.arbetarbladet.se/gastrikland/sandviken/bosnier-bast-pa-svenssonliv>.

¹¹³ Nandorf, „Ny rapport: Flyktingar från Bosnien en framgångssaga.”

S rasismem kvůli své víře se setkala paradoxně pouze dívka, která žila ve Švédsku od svých 2,5 let a hovořila perfektně švédsky.

Několik kolegů podlehlo hysterii a pořád se mě ptali, jestli jsem muslimka. Vždycky jsem jim odpovídala: ‚Ne, jsem lidská bytost stejně jako ty!‘ Pro mě to je hodně osobní věc, něco, co v sobě cítím, ne něco, co bych potřebovala všem ukazovat nebo o tom mluvit. (AK)

Při definici kulturní blízkosti Bosňanů a Švédů nelze podcenit ani blízkost vzhledovou. Jedna z respondentek mi na otázku, jak se cítí ve Švédsku její děti a zda neměly někdy se svým původem problém, odpověděla takto.

Mají jen ‚divné‘ jméno. Podobají se spíš svému otci než mně, oba jsou dost bledí, jako ty. Bez cizího jména by byli jako každý jiný Švéd. (EĆ)

O kulturní blízkosti se zmiňovaly všechny z žen při hodnocení příčin své integrace ve Švédsku. Ve všeobecnosti by se dalo říct, že souhlasily se všemi body, které definoval ve svém výzkumu Ekenberg. Mé respondentky se také často stavěly do opozice vůči imigrantkám z mimoevropských oblastí a samy upozorňovaly na některé problémy s nimi spojované. Jsem přesvědčená, že většina žen má s dalšími imigrantkami osobní zkušenost (především ženy žijící ve čtvrti Rosengård v Malmö, kde žijí podle údajů města z roku 2008 lidé 111 národností hovořící 50 jazyky),¹¹⁴ proto tyto postřehy do své práce také zahrnuji.

Proč jsme úspěšnější? Bosna je vlastně skoro stejná jako Švédsko. Jsme taky v Evropě. Když se nad tím zamyslíš, tak jsme si dost podobní. Sice jsme neslavili Vánoce, Velikonoce a Midsommar [letní slunovrat, jeden z největších švédských svátků], ale máme stejné zásady a priority jako Švédi. V Bosně je normální, aby žena pracovala a vzdělání je naprosto na prvním místě. Když jsme sem přišli, všichni jsme se nejdřív chtěli naučit švédsky a porozumět švédské mentalitě. Naproti tomu imigranti z oblastí mimo Evropu nemají ani se švédskou kulturou moc

¹¹⁴ "Rosengård! Strategier för hållbar utveckling i en stadsdel," Malmö stad, staženo 29. 4. 2018, <http://malmo.se/download/18.5d8108001222c393c00800026503/Rosengard.pdf>.

společného. Je pro ně těžší si zvyknout... I když možná se dostatečně nesnaží švédský životní styl pochopit a přijmout.“ (AG)

Ženy často kladly důraz právě na své předchozí vzdělání a měly pocit, že právě vzdělání jim zařídilo úspěšný život v nové zemi.

Naše školství bylo dobré a podobalo se švédskému, to nám situaci usnadnilo. Začala jsem díky tomu pracovat jen rok poté, co jsem přišla. Bylo pro mě nejdůležitější se integrovat, učila jsem se pilně švédsky. Ale taky jsem měla trpělivost a přijala jsem jakoukoli práci, kterou mi nabídli. (SN)

Na druhou stranu, jiná zpovídaná žena byla kritičtější ke Švédsku.

Švédí jsou pokrytci. Nejráději by pomohli úplně všem, ale to nejde. Končí to tak, že jim [neevropským uprchlíkům] dovolí tady žít, ale vůbec s nimi nepracují. Žádná pořádná integrace neprobíhá. Nicméně z mojí zkušenosti je problém na obou stranách. Je těžké je [ženy arabského původu] včlenit do společnosti, když už na první pohled vypadají jinak [kvůli šátku]. Podle mě ve Švédsku vyznání na veřejnost nepatří, u nikoho mě to nezajímá, není to podstatná informace při jednání s někým jiným. Ve Švédsku si může každý dělat, co chce. Obrátit se k ortodoxnímu náboženství ve Švédsku znamená selhání. Podívej se na muslimky u nás ve spolku: žádná z nich svoje vyznání neukazuje. (JI)

Předsedkyně spolku se svojí kolegyní souhlasila.

Určitě to měli těžší než my [imigranti z Afriky či Blízkého východu], protože nejsou z Evropy. Ale stejně si myslím, že by se měli víc snažit. Oni vůbec nemluví švédsky! Řekla bych, že jim vyhovuje nic nedělat, jenom se vždycky v domluvený den ukázat na pracovním úřadě. Kvůli jejich kultuře taky ti, kdo by chtěl něco dělat, nemůžou. Tím myslím ženy. (RK)

Co se týče úspěšnosti integrace, shodnou se ženy, s nimiž jsem měla možnost mluvit, takřka úplně s názorem Ekberga, který je ve Švédsku všeobecně přijímaný. Za nejdůležitější považovaly všechny svůj evropský původ a s tím související podobné

priority (vzdělání a práce žen) a také podobnost kultur. V souvislosti s domnělou kulturní blízkostí je zajímavé, že respondentky byly stejného vyznání jako imigrantky, proti nimž se vymezovaly. Z rozhovorů vyplynulo, že pro bosenské muslimky představuje víra spíše součást jejich kultury a osobní záležitost, jenž nepatří do veřejného prostoru, proto žádná z nich nenosila šátek a pouze jedna z nich měla zřejmě díky tomu zkušenost s rasismem. Kvalitní vzdělání, vysoká zaměstnanost, ambice se prosadit a relativní podobnost bosenské a švédské kultury představují hlavní aspekty úspěšné integrace bosenských žen ve Švédsku. Nutno poznamenat, že všechny respondentky byly na zdařilou integraci bosenské diaspory velmi hrdé. Předsedkyně spolku *Sedef* mi hned při prvním setkání o členkách organizace řekla:

Chceme Švédům dokázat, že něco umíme! (RK)

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo ověřit hypotézu o úspěšné integraci bosenských imigrantů do švédské společnosti a zároveň analyzovat, jak je integrace v nové zemi ovlivněna transnacionálními praktikami imigrantek. Práce se věnovala také genderovému aspektu bosenské emigrace ve Švédsku a domnělými rozdíly mezi bosenskými ženami a muži, jak je samy ženy vnímají.

Cíle práce byly naplňovány pomocí komparace závěrů z odborné literatury a novinových článků s výsledky mého výzkumu. Výzkum byl veden formou polostrukturovaných rozhovorů s osmi ženami bosenského původu žijícími ve Švédsku od 90. let.

Provedená komparace potvrzuje hypotézu, že bosenská diaspora ve Švédsku je velmi úspěšně integrovaná. Respondentky vnímaly jako výhodu při životě ve Švédsku svůj evropský původ a údajnou kulturní blízkost Švédska a Bosny a Hercegoviny. Pouze jedna z nich měla zkušenost s rasismem, přitom nedůvěra k cizincům je ve Švédsku stále běžná především u zaměstnavatelů. Zajímavé je, že ženy, které pracovaly v bosenských podnicích, nebyly spokojené, protože se nedostaly mezi Švédy. Tento postoj naznačuje velkou vůli se seznámit s místními a naučit se jazyk, což je pro integraci klíčové. Paradoxním se při aktuální situaci jeví, že část nejlépe integrované skupiny imigrantů ve Švédsku jsou muslimové, stejně jako většina mých respondentek. Podle jejich názoru je však islám spíše záležitost kulturní a hluboce osobní, kterou není nutno vystavovat na veřejnosti a odlišovat se tak od rodilých Švédů.

Bosenské ženy se podle všech výzkumů zdají být integrované podobně jako muži. Oproti mužům však ženy vykazují dvě odlišnosti. Zaprvé jsou dle svého názoru mírumilovnější a nesnášejí jakékoli národnostně motivované spory. Takový postoj je v souladu s multikulturním Švédskem a naznačuje, že ženy jsou z tohoto pohledu integrovány lépe než muži. Zadruhé, ženy výrazně ovlivňuje mateřská role. Můj výzkum ukazuje, že výchova dětí tak, aby nezapomněly na své dědictví, je jedním z hlavních cílů bosenské ženy ve Švédsku. Zdůrazňování role ženy jako matky ovšem není v souladu se značnou emancipací, kterou respondentky v souvislosti se sebou zmiňovaly. Schopnosti bosenských žen lze ilustrovat také na vlastní organizaci, z které byli muži před 10 let vykázáni, a která je v současné době velmi aktivní v Malmö a známá i mimo Švédsko. Obě skutečnosti naznačují rozdíl v integraci mužů a žen ve smyslu, že ženy se více zaměřují na to, aby byly vnímány pozitivně, a záleží jim na jejich reputaci. Takovou touhu

po uznání pravděpodobně muži necítí, proto se mohli zdát respondentkám jako líní a nedostatečně zaujatí pro propagaci bosenské kultury.

Co se týče transnacionálních praktik, potvrdilo se, že bosenská diaspora má velmi blízký vztah k Bosně a Hercegovině. V rámci mých respondentek se vztah lišil podle věku: mladší ženy vnímaly zemi abstraktněji a stačilo jim několik návštěv ročně, starší ženy často zmiňovaly stesk po „domově“, ale přesto se nikdo nevyslovil pro návrat kvůli lepším příležitostem, jež Švédsko nepochybně nabízí. Oproti výzkumu Rolanda Kostice, s kterým jsem výsledky výzkumu o transnacionálních praktikách porovnávala, byly mnou oslovené ženy více politicky uvědomělé, zajímaly se o dění v zemi a častěji do ní cestovaly, i když na rozdíl od jeho respondentů nevlastnily na Balkáně nemovitosti. Přesto, že se definovaly jako Bosňanky (a jedna Jugoslávka) a jako první jazyk bez výjimky používaly bosěnštinu, měly často i většinu přátel z Bosny a Hercegoviny, ovládaly stejně dobře švédštinu a žily život běžného Švéda. Proto se domnívám, že v případě mladších bosenských imigrantek ve Švédsku vznikla nová bosensko-švédská identita, kdy ženy žijí svůj běžný život jako Švédky, ale jsou neustále obklopeny bosenskou kulturou, již mají v sobě hluboce zakořeněnou. Na tomto příkladu lze dokázat předpoklad, že se starší bosenské ženy, matky (i otcové), soustředí na to, aby jejich dcery vyrostly a uvědomovaly si své bosenské kulturní dědictví.

Summary

The aim of this thesis was to assess the success of the integration of Bosnian female immigrants into the Swedish society and analyze the influence of transnational practices on their integration. I also paid attention to the differences between Bosnian women and men according to the women's opinions.

To fulfill the aim of the thesis, I conducted eight semi-structured interviews with Bosnian female immigrants, who have resided in Sweden since the 1990s. I analyze the interviews with female Bosnian immigrants in Sweden and compare my conclusions with the academic research conclusions.

The hypothesis that Bosnian diaspora in Sweden is integrated extremely well was confirmed by the research. My interviewees considered their European origin and cultural similarity of Bosnia and Herzegovina and Sweden an advantage, agreeing with the academics. Only one of the interviewees had experience with racism, while it is not uncommon for the Swedes, especially employers, to be suspicious about immigrants. I consider interesting how Bosnian women, who worked in Bosnian enterprises, were in general not satisfied because it limited their contact with the Swedes. This attitude suggests the will to get to know the locals and learn Swedish, which is the key to successful integration. It appears paradoxical the best integrated group of foreigners includes the Muslims given the attitude towards Islam. My interviewees viewed Islam as a deeply personal matter which does not need to be demonstrated on the outside.

Bosnian women seem to be integrated as well as Bosnian men. There are two differences between men and women that I perceive at the most important. Firstly, women are more peaceful and do not tolerate any conflicts based on ethnicity. This stance correlates with multicultural Sweden and suggests that women may be integrated even better than men. Secondly, women are greatly influenced by motherhood. My research shows that raising children in accordance with their Bosnian cultural heritage is one of the goal of any Bosnian woman in Sweden. Highlighting motherhood contrasts with the level of emancipation Bosnian women claim to enjoy. Their capabilities can rather be shown by their successful women-only organization, which is very active and known even outside Sweden, not only in their hometown Malmö. Both of these trends suggest a difference between integration of men and women, as women focus more on being perceived positively by the Swedes and caring about their reputation. On the other hand,

men appear not to need this recognition, which is why the women perceive them as lazy and not interested in promoting Bosnian culture.

As to transnational practices, it was proven that members of the Bosnian diaspora have a close relationship to their country of origin. Among my interviewees, older and younger women had different perspectives about Bosnia and Herzegovina: younger women thought of the country in a more abstract way and they were satisfied with a few visits a year, while older women still felt homesick. However, none of them were keen to move back their home country, especially due to the opportunities Sweden brings them. In contrast with Roland Kostić, whose research I used to compare level of transnational practices of my interviewees to his sample, my interviewees were more politically active, they cared more about their country and traveled there more often, despite none of them owned any property in the Balkans. All of my interviewees defined themselves as Bosnians (or Yugoslav in one case), they spoke Bosnian as their first language and they tended to have more Bosnian friends than Swedish friends. In spite of this, they speak Swedish equally well and live the life of an ordinary Swede. I assume that the younger interviewees have a brand new, Bosnian-Swedish, identity, since the women live a Swedish life surrounded by Bosnian cultural, which is deeply rooted in them. This proves how the older women, mothers, focus on raising their children to realize their Bosnian cultural heritage.

Seznam použité literatury

Black, Richard. "Return and Reconstruction in Bosnia-Herzegovina: Missing Link, or Mistaken Priority?" *SAIS Review* 21, č. 2 (2001): 177–199.

Borevi, Karin. "Multiculturalism and welfare state integration: Swedish model path dependency." *Identities: Global Studies in Culture and Power* 21, č. 6 (2014): 708–723.

Brännström, Leila. "Embodying the population: Five decades of immigrants/integration policy in Sweden." *Nordisk juridisk tidsskrift* 38, č. 3 (2015): 40–61.

Efendić, Negra. "Bosniers integration skicker ut – gåta för forskare." *Svenska Dagbladet*, 14. 9. 2016. <https://www.svd.se/forskare-soker-svar-i-bosniers-integration>.

Ekenberg, Kristian. "Bosnier bäst på Svenssonliv." *Arbetarbladet*, 17. 8. 2009. <https://www.arbetarbladet.se/gastrikland/sandviken/bosnier-bast-pa-svenssonliv>.

Esping-Andersen, Gösta. "The Three Political Economies of the Welfare State." *International Journal of Sociology* 20, č. 3 (1990): 92–123.

Eastmond, Marita. "Transnational returns and reconstruction in post-war Bosnia and Herzegovina." *International Migration* 44, č. 3 (2006): 141–166.

Faist, Thomas. "Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?" In *Diaspora and Transnationalism*, ed. Rainer Bauböck a Thomas Faist, 9–34. Amsterdam: University of Amsterdam Press, 2010.

Fouron, Georges, a Nina Glick Schiller, "All in the Family: Gender, Transnational Migration and the Nation State." *Identities* 7, č. 4 (2001): 539–582.

Franz, Barbara. "Bosnian refugee women in (re)settlement: gender relations and social mobility." *Feminist Review* 73 (2003): 86–103.

Glick Schiller, Nina et al. "From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration." *Anthropological Quarterly* 68, č. 1 (1995): 48–63.

Halilovich, Hariz. "Trans-Local Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Diaspora." *International Migration* 50, č. 1 (2012): 162–178.

Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2016.

Hellström, Filip. "Föränderliga idéutrymmen: En studie av dominerande föreställningar om invandring som utmaning uttryckt i Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter under åren 1974, 1995 och 2015." Bc. práce, Uppsala universitet, 2016.

Hladký, Ladislav. "Bosna a Hercegovina." In *Dějiny jihoslovanských zemí*, ed. Lubomíra Havlíková et al., 630–649. Praha: NLN, 2009.

Holmqvist, Anette, a Karin Östman. "Aida flydde krig – nu är hon Sveriges yngsta minister." *Aftonbladet*, 3. 10. 2014. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/article19639968.ab>.

Jusić, Tarik. "Media Discourse and the Politics of Ethnic Conflict: The Case of Yugoslavia." In *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts: Representation of Self and the Other*, ed. Pål Kolstø, 21–38. Abingdon: Routledge, 2009.

Karčić, Hamza. "Remembering by resolution: the case of Srebrenica." *Journal of Genocide* 17, č. 2 (2015): 201–210.

Karlsson, Pär. "Invandrarkvinnor enda gruppen där arbetslösheten ökar." *Aftonbladet*, 29. 11. 2017. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/dd5yoO/invandrarkvinnor-enda-gruppen-dar-arbetslosheten-okar>.

Khorsravi, Shahram. "White masks/Muslim Names: immigrants name-changing in Sweden." *Race & Class* 53, č. 3 (2012): 70–75.

King, Nigel. "Using Interviews in Qualitative Research." In *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*, ed. Catherine Cassel and Gillian Symon, 11–23. London: SAGE Publications, 2004.

Kostić, Roland. "Exploring Trends in Transnational Practices of Conflict-Generated Migrants: Bosnians in Sweden and their Activities towards Bosnia and Herzegovina." *Migration from Bosnia and Herzegovina*, 35–45. Staženo 12. 2. 2018.

<http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Istrazivanja/default.aspx?id=3695&langTag=bs-BA>.

Larsson, Torbjörn, a Henry Bäck, "Politics and Policies. The Swedish Welfare System." In *Governing and Governance in Sweden*, ed. Torbjörn Larsson a Henry Bäck, 257– 270. Lund: Studentlitteratur, 2008.

Likic-Brboric, Branka, a Li Bennich-Björkman. "Swedish Exceptionalism Revisited: The Case of Socio-Economic and Political Integration of Immigrants from Bosnia and Herzegovina in the 1990s." *Migration from Bosnia and Hercegovina*, 45–55. Staženo 12. 2. 2018. <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Istrazivanja/default.aspx?id=3695&langTag=bs-BA>.

de Lima Fagerlind, Anna. "Så integrerades Balkanflyktingarna." *Svenska Dagbladet*, 6. 6. 2015. <https://www.svd.se/sa-integrerades-balkanflyktingarna>.

Lundborg, Per. "Konjunktur- och strukturproblem i 90-talets arbetslöshet." *Ekonomisk Debatt* 29, č. 1 (2001): 7–18.

Marklund, Mikael. "Svenska Dagbladet bäst i klassen på digital räckvidd." *Medievärlden*, 16. 6. 2016. <https://www.medievarlden.se/2016/06/svenska-dagbladet-bast-i-klassen-pa-digital-rackvidd/>.

Nandorf, Tove. "Ny rapport: Flyktingar från Bosnien en framgångssaga." *Dagens Nyheter*, 14. 9. 2016. <https://www.dn.se/ekonomi/ny-rapport-flyktingar-fran-bosnien-en-framgangssaga/>.

Okumus, Esref. "Arbetslösheten präglar somaliers liv i Sverige." *Arbetet*, 14. 10. 2015. <https://arbetet.se/2015/10/14/den-nya-underklassen-arbetslosheten-praglar-somaliers-liv-i-sverige/>.

Olseke, Richard. "Svenska Röda Korsets nationella arbete till stöd för flyktingar från Bosnien-Hercegovina." Svenska Röda Korsets Flyktinghet, Rapporten 2/98. Staženo 20. 11. 2017. <https://www.scribd.com/document/99792369/Svenska-Roda-Korsets-nationella-arbete-till-stod-for-flyktingar-fran-Bosnien-Hercegovina>.

Perenčević, Milan, a Jan Rychlík. "Vznik samostatného Chorvatska." In *Dějiny Chorvatska*, ed. Milan Perenčević a Jan Rychlík, 370–395. Praha: NLN, 2007.

Povrzanović Frykman, Maja. "Connecting Three Homelands: Transnational Practices of Bosnian Croats Living in Sweden." In *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet, 241–259. Farnham: Ashgate, 2011.

Povrzanović Frykman, Maja. "Views from Within: Bosnian Refugees' Experience Related to their Employment in Sweden." In *Resettled and Included. Employment Integration of Resettled Refugees in Sweden*, ed. Pieter Bevelander et al., 81–128. Malmö: Holmbergs, 2009.

Slavnić, Zoran. "Conflicts and Inter-ethnic Solidarity: Bosnian Refugees in Malmö." In *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet, 263–279. Farnham: Ashgate, 2011.

Valenta, Marko a Sabrina P. Ramet. "Bosnian Migrants: An Introduction." In *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet, 1–23. Farnham: Ashgate, 2011.

Valenta, Marko a Zan Strabac. "Transnational Ties and Transnational Exchange." In *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, ed. Marko Valenta a Sabrina P. Ramet, 163–183. Farnham: Ashgate, 2011.

Westin, Charles. "Young People of Migrant Origin in Sweden." *The International Migration Review* 37, č. 4 (2003): 987–1010.

Wiesbrock, Anja. "The Integration of Immigrants in Sweden: a Model for the European Union?" *International Migration* 49, č. 4 (2011): 48–66.

Webové zdroje

Agencija za statistiku BiH. "Preliminary results of the 2013 Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina." Staženo 26. 4. 2018. http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf.

Ambasada Bosne i Hercegovine u Švedskoj. "Dijaspora." Staženo 29. 4. 2018. <http://www.bihambasada.se/dijaspora/>.

APU Network. "Från KTHs klassrum till Sverige och vidare." Staženo 11. 4. 2018. <http://apunetwork.net/var-historia/>.

Bosnia and Herzegovina Mine Action Center. "Bosnia and Herzegovina Mine Situation May 2015." Staženo 12. 2. 2018. http://www.bhmac.org/?page_id=747&lang=en.

Center for Strategic and International Studies. "Foreign Fighters in History. Bosnia 1992." Staženo 12. 2. 2018. <http://foreignfighters.csis.org/history/case-studies.html>.

Colville, Rupert, a Vivian Tan. "Bosnia and Herzegovina welcomes over 1 million returnees." UNHCR. Staženo 12. 2. 2018. <http://www.unhcr.org/news/latest/2004/9/414ffba4/bosnia-herzegovina-welcomes-1-million-returnees.html>.

Commission on Security and Cooperation in Europe. "The Referendum on Independence in Bosnia-Herzegovina." Staženo 12. 2. 2018. https://web.archive.org/web/20110522132353/http://csce.gov/index.cfm?FuseAction=UserGroup.Home&ContentRecord_id=250&ContentType=G&ContentRecordType=G&UserGroup_id=5&Subaction=ByDate.

Federalni zavod za statistiku. "Stanovništvo r. BiH prema izjašnjenju o nacionalnoj pripadnosti po popisu 1991. godine." Staženo 22. 3. 2018. <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. "Casualties of the 1990s War in Bosnia-Herzegovina: Estimated overall numbers of war-related casualties from Bosnia-Herzegovina in 1992–1995." Staženo 12. 2. 2018. <http://archive.iussp.org/members/restricted/publications/Oslo03/5-con-tabeau03.pdf>.

International Organization for Migration in Bosnia and Herzegovina. "Diaspora and Development in Bosnia and Herzegovina (2016–2020)." Staženo 21. 3. 2018. <https://bih.iom.int/sites/default/files/downloads/publications/Diaspora%20and%20Development%22of%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>.

- Ljusne. "Ljusne – Med havet runt knuten." Staženo 11. 4. 2018. <https://www.ljusne.se>.
- Malmö stad. "Rosengård! Strategier för hållbar utveckling i en stadsdel." Staženo 29. 4. 2018. <http://malmo.se/download/18.5d8108001222c393c00800026503/Rosengard.pdf>.
- Migrationsverket. "Fakta om migration: Historik." Staženo 12. 2. 2018. <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Fakta-om-migration/Historik.html>.
- Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina. "Bosnia and Herzegovina Migration Profile for the year 2016." Staženo 31. 3. 2018. http://www.msb.gov.ba/PDF/MIGRATION_PROFILE_2016_2ENG.pdf.
- NATO. "Peace support operations in Bosnia and Herzegovina." Staženo 12. 2. 2018. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52122.htm?selectedLocale=en.
- Organization for Security and Co-operation in Europe. "Dayton Peace Agreement." Staženo 29. 4. 2018. <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>.
- Regeringen. "Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrationspolitik." Staženo 30. 4. 2018. <http://www.regeringen.se/contentassets/6cf1db3cc2254ab8a3e70038272f09e4/sverige-framtiden-och-mangfalden---fran-invandrapolitik-till-integrationspolitik>.
- Statistiska centralbyrån. "Befolkningsstatistik 1996, Del 2: Inrikes och utrikes flyttningar." Staženo 16. 2. 2018. [https://www.scb.se/H/SOS%201911-/Befolkningsstatistik/Befolkningsstatistik%20Del%201-2%20Folkmangden%20och%20dess%20förändringar%20och%20flyttningar%20\(SOS\)%201991-2001/Befolkningsstatistik-1996-2-Inrikes-och-utrikes-flyttningar.pdf](https://www.scb.se/H/SOS%201911-/Befolkningsstatistik/Befolkningsstatistik%20Del%201-2%20Folkmangden%20och%20dess%20förändringar%20och%20flyttningar%20(SOS)%201991-2001/Befolkningsstatistik-1996-2-Inrikes-och-utrikes-flyttningar.pdf).
- Statistiska centralbyrån. "Statistisk Årsbok 1998. Tab. 62. Utrikes födda och utländska medborgare efter födelseland, medborgarskapsland och kön i hela riket den 31 december 1996." Staženo 16. 2. 2018. https://www.scb.se/Grupp/Hitta_statistik/Historisk_statistik/_Dokument/StatistisS%20årsbok%201911-2001/Statistisk%20årsbok%20for%20Sverige%201998.pdf.

Statistiska Centralbyrån. “Utrikes födda efter födelseland, kön och år (2017).” Staženo 31. 3. 2018.
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101__BE0101E/FodelselandArK/table/tableViewLayout1/?rxid=1f721ae2-ff17-449d-be14-d35ae7bb8654.

Statistiska Centralbyrån. “Utrikes födda efter födelseland, kön och år (2000–2017).” Staženo 31. 3. 2018.
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101__BE0101E/FodelselandArK/table/tatableViewLayo1/?rxid=689a9477-7dcb-4e6f-8a01-2889bcfaee5e.

United Nations. “Former Yugoslavia – UNPROFOR: United Nations Peacekeeping Operations.” Staženo 12. 2. 2018.
http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.html.

United Nations High Commissioner for Refugees. “Flyktingar och invandrare sedan 1930-talet i Sverige.” Staženo 12. 2. 2018.
http://www.motallaadds.org/factualweb/se/2.3/articles/1930_talet.html.